

Te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani The Cook Islands Curriculum

Ko te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani te kaveinga 'akamana'ia nō te tāmou'anga, te 'āpi'i'anga 'ē te vāito'anga-kite i roto i te au 'āpi'i' o te Kūki 'Airani. Tē 'akataka'ia nei tē reira i roto i tēia puka 'ē i roto katoa i tēta'i au tōkiumani turuturu, te au 'apinga nō te tauturu i te au pū'āpi'i, 'ē pērā te au 'apinga kura 'āpi'i.

I roto i te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani, kua 'akataka'ia te au mataara nō te 'āpi'i e rauka ai te 'akakoro'anga o te tu'anga 'āpi'i i roto i te Kūki 'Airani, koia 'oki:

“...kia 'akatupu i te kite-karape, te kite-mārama, te au tū tangata 'ē te 'irinaki'anga o te 'iti-tangata kia rauka te 'akapāpū'anga i te ora'anga roa o te reo 'ē te 'ākono'anga 'iti-tangata Kūki 'Airani, 'ē te tupu'anga 'ēkonōmiki, 'ē kia rauka i te tangata o te Kūki 'Airani i te tā'anga'anga i tō rātou 'ua'orāi tū kite kia taena te tūranga meitaki roa atu i roto i te au tu'anga kātoatoa o tō rātou ora'anga.”¹

Tē 'akataka nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i tēta'i 'akapā'anga nō te tāmou'anga 'ē te vāito'anga-kite tē ka 'ōronga mai i tēta'i tūranga 'āpi'i āteatea 'ē te mārena. Kā pou i te ma'ata'anga o te tamariki 'ē 12 mata'iti ki roto i te 'āpi'i. Nō reira, 'e mea pu'apinga tikai ē, i roto i tē reira tuātau, kia 'āpi'i rātou i te kite-karape pu'apinga 'ē te kite-mārama 'ei tauturu i a rātou i roto i te au tuātau 'ē te au kukumi'anga tā rātou ka 'ārāvei i tō rātou tamariki'anga, 'ē pērā i tō rātou māpū'anga.

Tē 'āriki nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i ē kua tau kia 'ōronga'ia te tika'anga ki te au tamariki kātoatoa kia 'āpi'i i te kite-karape pu'apinga i a rātou e ravē ra i te porokarāmu 'āpi'i o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga. Nā roto i tēia e rauka ai i te tamariki i te 'akatupu 'ē te 'akama'ata i tō rātou 'ua'orāi tū 'inangaro 'āpi'i i te au 'ati'anga o tō rātou ora'anga, ma te rave i tā rātou tu'anga 'anga'anga nō te 'iti-tangata ma te meitaki.

Tē umuume nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te 'akameitaki i te tūranga 'autū'anga o te au tamariki 'āpi'i nā roto i te 'akatupu 'ē te 'ōronga'anga i te au porokarāmu tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga meitaki tikai i roto i te au 'āpi'i o te Kūki 'Airani. Tē 'ōronga nei i tēta'i 'akapā'anga ki te au 'āpi'i kia 'anga 'ē kia 'akatupu mai i te au porokarāmu nō te 'āpi'i tei tau ki te tūranga 'ē tei anoano'ia nō te au tamariki, 'ē tei tau ki te au tau'anga o te 'iti-tangata. Tē anoano'ia nei te au 'āpi'i kia 'akariro i te au tuātau 'āpi'i 'ei tuātau 'akarito'anga, mataora 'ē te tītau'anga.

Tē 'āriki nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani 'ē tē turu nei i te 'tiki'anga i rotopū i te 'āpi'i, te ngutu'are 'ē te 'iti-tangata. Tē 'apai atu nei ki te ma'ata'anga i te au kiteō o te tamariki nō roto mai i te 'āpi'i pōtiki, ma te 'akataka 'ē te 'anga i tēta'i au mataara nō te 'āpi'i 'ē te terēni'anga nō te tuātau ka 'akaruke mai ei te tamariki i te 'āpi'i.

Ka tā'anga'anga'ia te Kōpapa Kura 'Āpi'i ki:

roto i te au 'āpi'i kātoatoa i te Kūki 'Airani nei, te 'āpi'i kavamani 'ē te 'āpi'i parāiveti;

te au tamariki 'āpi'i kātoatoa nō ātu ē, 'e tamāroa, mē 'e tamā'ine, nō ātu ē, 'e a'a te 'iti-tangata, te 'ākono'anga ēvangeria, te ngā'i no'o'anga, te tupu'anga mai, te māro'iro'i, 'ē te tū paruparu;

te au mata'iti kātoatoa kā no'o te tamaiti ki te 'āpi'i, mei te 'akamata'anga o te 'āpi'i tuata'i e tae 'ua atu ki te 'akaoti'anga o te 'āpi'i tuarua; koia 'oki, mei te pupu tauira 'ōu ki te pupu 7, 'āpi'i tuarua. 2

1. Nō roto mai i te tōkiumani "Arataki'anga Tu'anga 'Āpi'i o te Kūki 'Airani".

2. Ka tā'anga'anga'ia tē Kōpapa Kura 'Āpi'i ki roto i te au 'āpi'i'anga kātoā e tae 'ua atu ki te pupu 7, 'āpi'i tuarua.

Te 'Akano'o'anga

The Setting

Tē 'aka'mou'ia nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i ki runga i te au mea meitaki o te 'ākono'anga tupuna a te Kūki 'Airani 'ē pērā katoa te au peu a tō tēia tuātau 'ōu. I roto i tēia rave'anga, kua 'ākara katoa'ia tā tēta'i au tu'anga takakē i 'akatupu, mē kore, i 'akairi ki runga tikāi i te tu'anga 'āpi'i i te kura 'āpi'i, mei te au tuātau i topa ki muri, te tūranga o te 'enua, te nūmero tangata, te ora'anga vaerua, 'ē te au 'anga'anga kimi pu'apinga.

Tē āriki nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani i te au 'anga'anga o te kura 'āpi'i tei rave'ia mai ana, tei tau rāi ki te 'inangaro 'ē te anoano o tē reira tuātau. Tē rave'ia mai nei te au mea meitaki nō tē reira 'aka'aere'anga, pērā te au kaveinga, 'ē te au mea tei kitea mai i roto i te au kimikimi'anga 'ē te 'ākarakara 'aka'ou'anga i te tu'anga 'āpi'i. Tē tā'anga'anga'ia nei tē reira kia tau ki te au anoano tūkēkē o te 'iti-tangata Kūki 'Airani, pērā katoa tō te tūranga pu'apinga o te Kūki 'Airani. Ko tā te Kōpapa Kura 'Āpi'i e anoano nei, koia 'oki, kia mātūtū te au tamariki 'ē kia kite meitaki i tō rātou tāpa'o Kūki 'Airani, 'ē kia rauka i a rātou i te rave i tā rātou 'apainga i roto i te 'ōire.

Te 'Akapā'anga

The Framework

Tē 'akataka nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te au mea pu'apinga tikāi nō te tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga kite i roto i te au 'āpi'i katoatoa o te pātireia. Tē 'akamou nei i te au 'akakoro'anga tumu 'ei arataki i te au porokarāmu tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga. 'E varu tu'anga 'āpi'i pu'apinga i 'akataka'ia. Kua 'akano'o katoa'ia te au kite-karape pu'apinga tē ka anoano'ia kia rauka i te au tamariki. Tē turu pakari nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te au 'irinaki'anga 'ē te au tū tangata tei riro 'ei pange nō te 'iti-tangata Kūki 'Airani. Tē 'akataka nei i te kaveinga nō te vāito'anga-kite i roto i te 'āpi'i tātakita'i 'ē pērā i roto i te pātireia. Tē 'akakite mai nei i te mataara nō te ma'ani'anga i te au 'akapapa'anga kura 'āpi'i o te pātireia tē ka 'apai 'ō'onu atu i te au kite-mārama, kite-karape, 'irinaki'anga 'ē te tū tangata nō te au tu'anga 'āpi'i tātakita'i. Tē 'āriki nei i te au 'āpi'i'anga i 'akatinamou'ia i roto i te au 'āpi'i tamariki pōtiki. Tē turu pakari nei i te piri'anga i rotopū i te 'āpi'i 'ē te ngutu'are tē kā riro 'ei 'akameitaki atu i te tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga kia rauka te 'autū'anga teitei.

Kua rave'ia mai te tūtū o te pū rākau 'ei 'akaāri i te tupu'anga 'okota'i o te au tuātau 'āpi'i mei te tamariki pōtiki ki te tamariki 'āpi'i tuarua ('Ākara'anga 1). Kua tau te pū rākau 'ei tūtū nō te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani³. 'E 'akaāri'anga tau tēia i te piri'anga o te 'iti-tangata ki te 'enua 'ē tōna tū nātura. 'E tūtū tau katoa tēia nō te piri'anga ki te ora'anga vaerua, 'ē pērā ki te au 'anga'anga kimi pu'apinga kia meitaki tē ora'anga.

I roto i te tūtū, ko te one, 'ē 'ākara'anga ia nō te Kūki 'Airani, te 'iti-tangata, te ngutu'are, te 'ōire, te au peu tūpuna, te au 'irinaki'anga 'ē te 'ākono'anga. Nā tēia one e 'akatupu mai i te aka o te pū rākau. Ko te aka, kua riro tē reira 'ei tūtū nō te au tū tangata 'ē te 'irinaki'anga e anoano'ia nei kia 'akatupu'ia 'ē kia utuutu'ia i roto i tā tātou tamariki mei tō rātou tupu 'ōu'anga mai. Nō reira, ko te aka, kua 'akaāite'ia tē reira ki te tu'anga 'āpi'i tamariki pōtiki. I tēia tuātau 'oki e 'akamata'ia ai te 'āpi'i i te tamariki kia kite i tōna tāpa'o 'iti-tangata, te tū piri'anga raverave, 'ē te tū uiui. Ko te au pūnanga 'āpi'i pōtiki, 'e au ngā'i marū tē reira, 'ē ka kitea te piri'anga vaitata ki te ngutu'are 'ē te 'iti-tangata. Kua kāpiti'ia mai rāi te au metua 'ē te au metua tiaki ki te au 'anga'anga 'āpi'i. Nā te porokarāmu 'āpi'i pōtiki e 'akamātau i te tamariki ki te au kite-mārama o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga, 'ē te 'akamata'anga atu i te kimi kite nō te tuātau ki mua.

Ko te tumu o te pū rākau, kua rave'ia tē reira 'ei tūtū nō te au kite-karape pu'apinga tei 'akataka'ia i roto i te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani. Ka 'inangaro'ia kia mātūtū meitaki te tumu 'ē nā tēia au kite-karape e tauturu mai. Nō reira, ko te tumu, kua 'aka'āite'ia tē reira ki te au pupu rikiriki e tae mai ki te au pupu i rotopū i te tu'anga 'āpi'i tuata'i.

3. Kua rave'ia mai te 'ākara'anga pū rākau tei tāmānako'ia e te 'uipā'anga "Colloquim for Rethinking Pacific Education, tei 'ākatere'ia ē e akama'ata 'ē kua 'akatano'ia tēia tūtū nō te 'Akapā'anga Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani.

**'Ākara'anga 1 : 'Akapā'anga Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani : Te Pū Rākau
o te 'Āpi'i**

*"E tau 'a ia ki te rākau i tanumia ki te pae kauvāi ra
Ko tei 'ua i tōnā ra tuātau tikāi,
'ē ko tei kore roa i mae tōna rau,
ko tāna katoa e ravē ra, tē meitaki ra ia."*

*"He shall be like a tree planted by the rivers of water
That brings forth its fruit in its season,
Whose leaf also shall not wither
And whatever he does shall prosper."*

Kua 'akateima'a'ia te 'āpi'i ki runga i te 'akatupu'anga i te kite-reo 'ē te kite-nūmero. Ka 'akama'ata'ia mai te au kite-mārama o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga i roto i tēia taka'inga o te 'āpi'i nō te mea, ka nā roto 'oki i tēia au 'āpi'i nei e tupu mai ei, e mātūtū mai ei tēia au kite-karape pu'apinga. Tē 'akaāri mai nei tēia i te pu'apinga ma'ata o te piri'anga i rotopū i te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga, 'ē pērā i te āru'anga i te rāvenga 'āpi'i tā'okota'i.

Ko te au 'ātava rākau, 'ē tūtū tē reira nō te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga 'ē varu. Nō reira, 'ē varu rāi 'ātava rākau, 'ē ko te 'ātava i rotopū tikāi, nō te reo tē reira, nō te mea 'e tu'anga pu'apinga tikāi tēia. Kua rave'ia mai te au rārā 'ei 'ākara'anga nō te au tu'anga 'āpi'i takakē i roto tikāi i te 'āpi'i tuarua, taka'inga teitei. Ko tēia tu'anga i reira, kua 'akaāite'ia ki te 'āpi'i tuata'i, taka'inga teitei, 'ē te 'āpi'i tuarua.

Tē āriki nei te 'Akapā'anga Kōpapa Kura 'Āpi'i ē, tē tiēni nei te tū o te ora'anga o te 'iti-tangata Kūki 'Airani. Nā te au peu nō roto 'ē nō va'o mai i te pātireia e 'akatūkē ana i te au 'ākono'anga 'ē te au 'irinaki'anga. Ko te 'irinaki'anga tei 'akaāri'ia mai i roto i te one, ko te au 'irinaki'anga o te 'iti-tangata Kūki 'Airani, tā tātou e anoano nei kia kite tā tātou tamariki, kia 'āpi'i'ia rātou mei tō rātou 'ōu'anga mai. Ko tēia tētai o taua au 'irinaki'angā ra: ngākau tuatua tika, tū tiratiratū, ngākau 'ōronga, ngākau aro'a 'ē te 'inangaro. Ko te 'irinaki'anga i roto i te reva e takapinī ra i te pū rākau, 'e 'aka'āite'anga tē reira nō te au 'irinaki'anga nō va'o mai i tō tātou pātireia tē kā ū ki tā tātou au 'ākono'anga 'ē tā tātou au peu. Ko te 'irinaki'anga i roto i te rau o te pū rākau, 'e 'aka'āite'anga tē reira nō te au 'irinaki'anga o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga.

Nā te Pū Rākau o te 'Āpi'i e 'akako'uko'u mai i te au tu'anga kekē o Te 'Akapā'anga kia kite tātou i te tū tā'okota'i e umuumu'ia nei kia tupu i roto i te au tu'anga 'āpi'i. Tē 'akaāri mai nei te tūtū o te Pū Rākau ē, 'e 'apinga ora te kimi kite, 'ē kare 'e mutu'anga. Tē 'akakite katoa mai nei tēia tūtū i te pu'apinga mē 'āiteite te meitaki o te tūranga 'āpi'i mei te 'āpi'i pōtiki e tae 'ua atu ki te 'āpi'i tuarua, 'ē tē turu pakari'ia nei te raverave'anga tā'okota'i i roto i te parāni'anga 'ē te tā'anga'anga'anga i te kura 'āpi'i.

Kua aka'ia te Pū Rākau o te 'Āpi'i ki roto i te one o te 'iti-tangata Kūki 'Airani 'ē tā tātou peu tūpuna, kua 'akamātūtū'ia te pū ki te au kite-karape pu'apinga, 'ē nā te au 'ātava rākau 'ē tōna au rārā i 'akaāri mai i te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga 'ē te au 'akano'o'anga nō tā tātou au tamariki kia kimi i te kite, kia aruaru, kia tupu, kia pu'apinga, 'ē kia 'ua mai i tō rātou tuātau tikāi.

Tēia te 'āite'anga o te au kupu i raro ake nei mē tā'anga'anga'ia i roto i tēia tōkiumani:

Te Kōpapa Kura 'Āpi'i. 'Ē tuatua tēia nō te au 'Akapapa'anga Kura 'Āpi'i o te Pātireia tē ka 'akataka mai i te au 'akakoro'anga tumu, te koronga kia rauka, 'ē te koronga aruaru'ia tā te 'āpi'i kātoatoa i roto i te Kūki 'Airani ka aru.

Te Kura 'Āpi'i. Ko tēia te au parani'anga tā te 'āpi'i i rave nō te tā'anga'anga'anga i te kaveianga tei 'akataka'ia i roto i te au 'Akapapā'anga Kura 'Āpi'i o te Pātireia. I roto i tēia parāni'anga, kua 'ākara katoa'ia te au umuumu'anga a te au tamariki, te mānakonako'anga o te 'iti-tangata, 'ē te au 'apinga tauturu. Kā ō mai rai te au metua 'ē te 'iti 'api'i ki roto i te tuātau e parāni'ia ai tēia au mea nei.

Te Au 'Akakoro'anga Tumu

The Principles

*“Mou i te kō, Mou i te 'ere
Kia pūkuru o vaevae, kia mokorā o kaki”
“Take hold of the planting stick, take hold of the tethering rope,
Stand firm on your feet, and be ever watchful”.*

Te reo tēia o tō tātou 'ui tūpuna ki te au tamariki i te mea ē, ko rātou tē tū nei i rotopū i te au tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga; ko rātou te 'akato'u'anga o te 'āpi'i'. Tē 'akakite mai nei te 'ui tūpuna i te au mea pu'apinga kia 'akaperepere'ia, te au kite-karape 'ē te au tū tangata kia umu'ia. Tē 'akamatakite mai nei te kī a te pakari i te tamariki kia **ūpoko tū, kia tū ma te ngāueuekore, kia tū ma te ākarakara**. Tē 'akamāro'iro'i mai nei i te tamariki kia 'anga'anga pakari, kia 'ākara ki te peu tūpuna, ma te 'ākara katoa ki te peu 'ōu o tēia tuātau. Kua 'akako'u'ia 'e tēia kī a te pakari te vaerua 'ē te 'akakoro'anga tumu o te tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga i roto i te au 'āpi'i' o te Kūki 'Airani. Kua 'akamou'ia tē reira ki roto i te mānako'anga ē, ka rauka mai te kite 'ōu i roto i tēta'i 'aerenga kimikimi tē ka 'akapiri i te au mānako'anga 'ōu ki te kiteō 'ē te au kite-mārama o te tuātau i topa ki muri.

Tē 'ōronga mai nei te 'akakoro'anga tumu i tēta'i kaveinga nō te kōpapa kura 'āpi'i' o te pātireia ma te 'akapāpū ē, ka 'ākara'ia te au 'akano'o'anga tūkētūkē o te au 'āpi'i'; kāre tēta'i e kōpae'ia. Ka anoano'ia te au 'āpi'i' katoatoa kia 'akaō i te au 'akakoro'anga tumu ki roto i tā rātou au porokarāmu tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga.

Ko te kura 'āpi'i' tēta'i o te au mea i roto 'ē i va'o mai i te 'āpi'i' tē ka 'akatūke i te tāmou'anga 'āpi'i'. Kāre 'oki e tau kia 'akatakakē i te tū o te tāmou'anga 'āpi'i' i roto i te 'āpi'i' mei te tāmou'anga e tupu nei i roto i te 'iti-tangata. Kā piri mai rāi, mē kore, kā iri atu rāi te kiteō, te mānako'anga 'ē te 'irinaki'anga o te tamariki ki te tū o te porokarāmu a te 'āpi'i'. Kā iri katoa mai ki runga i tēia au porokarāmu te 'irinaki'anga, te tū tangata 'ē te peu a te au pū'āpi'i, metua 'ē te ngutu'are tangata, 'ē pērā katoa te au tiēni'anga 'ē te au mea e tupu nei i va'o ake i te Kūki 'Airani. Nā te 'akakoro'anga tumu e 'akapāpū ē, ko te au peu e rave'ia nei i roto i te 'āpi'i' i te au rā, tē tau nei tē reira nō te 'āpaipai i te kura 'āpi'i'.

Tē turu nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i' o te Kūki 'Airani kia rauka i te au tauira te aruaru'anga 'ē te 'autū'anga.

Ka 'akano'ono'o te kura 'āpi'i' i te au tuātau 'ē te au porokarāmu tāmou'anga 'āpi'i' nō te tauturu i te au tamariki 'āpi'i' kia rauka i a rātou te au kite-mārama umu'ia, ma te tae tikāi o tō rātou māro'iro'i. Ka 'akano'ono'o te 'āpi'i' i te au rāvenga 'āpi'i' ma te au 'apinga turuturu meitaki tikāi tei tau ki te tūranga kite 'ē te karape o te tamariki. Inārā, kia riro katoa tēia au 'akano'ono'o'anga 'ei tītau i a rātou kia tautā i tēta'i tūranga teitei atu i roto i te au 'anga'anga katoatoa tā rātou kā rave.

Tē 'akaāri nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i' i te tū tūkē rāi o te Kūki 'Airani, piri mai te au peu tūpuna, te 'oro'anga 'ē te 'irinaki'anga vaerua.

Ka 'āriki 'ē ka 'akaāri mai te kura 'āpi'i' i te ngākau 'akaperepere i tēia 'enua ko te Kūki 'Airani, ma te 'akano'o i te au tika'anga nō te tamariki kia kimi i te mārama nō runga i te au peu tūpuna 'ē te reo o te Kūki 'Airani. Ka 'akapāpū te kura 'āpi'i' ē, ka kitea 'ē ka ma'ara'ia te au 'ākonō'anga tūpuna, 'oro'anga 'ē te 'irinaki'anga vaerua, te 'are-kōrero, 'ē te au mea i tupu i te tuātau i topa ki muri.

Tē kite nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te pu'apinga ma'ata tikāi o te reo i roto i te tā'anga'anga'anga i te kura 'āpi'i. Tē turu pakari nei i te rāvenga 'āpi'i rua reo.

Tē turu pakari nei te kura 'āpi'i i te reo Māori Kūki 'Airani 'ē te reo 'Ingariti nō te 'āpi'i i te kite-mārama, te 'irinaki'anga 'ē te peu tūpuna, 'ē nō te 'akatupu 'ē te 'akamātūtū i te kite matari i ā ia 'ua'orāi, te kite i tēta'i kē atu, 'ē pērā i tēia nei ao. Ka 'ōronga'ia te au tuātau nō te tamariki kia kite 'ē kia mātūtū meitaki i te tuatua i roto i te reo Māori Kūki 'Airani 'ē pērā te reo 'Ingariti i te au 'ati'anga 'ē te 'akano'o'anga tūkētūkē. Ka tā'anga'anga te 'āpi'i i te rāvenga 'āpi'i rua reo tē kā tau ki te tūranga o te reo o te tamariki, 'ē tē ka anoano'ia 'ei tauturu i te tamariki kia rauka i a rātou te rua reo.

Tē 'akamāro'iro'i nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te au tamariki kia rauka i a rātou te ngākau 'inangaro 'ua atu rāi i te kimi kite, 'ē kia rauka i a rātou i te 'aka'aere i tā rātou kimi'anga kite.

Ka 'akano'o te kura 'āpi'i i te porokarāmu 'āpi'i 'ē te au rāvenga 'āpi'i tē ka 'akatupu i roto i te tamariki i te ngākau mataora, pangia, 'ē te 'autū'anga, i a rātou e tāmoū ra i te 'āpi'i. Nā tēia e 'akatupu mai i te ngākau 'inangaro 'ua atu rāi i te kimi kite. Ka 'akatupu katoa mai i roto i te tamariki i te tūranga meitaki nō te 'aka'aere i tā rātou kimi'anga kite, käre e 'irinaki 'ua rāi ki te arataki'anga a tēta'i kē.

Tē turu pakari nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te tāmou'anga 'āpi'i tau i te ora'anga, 'ē tē kā riro mai 'ei pu'apinga 'ē 'ei 'akapu'apinga i te ora'anga. Tē 'akateima'a nei ki runga i te mānokonako'anga ē, kia rauka i te tamaiti te tūranga 'āpi'i āteatea 'ē te mārena.

Ka 'akano'o te 'āpi'i i te porokarāmu tāmou'anga 'āpi'i tē kā iri ki runga i te au kiteō o te tamariki, turu atu i tō rātou kite, 'akanauru kia mānokonako 'aka'ou, turu kia kimikimi 'ē kia 'uri'uri manako 'aka'ou, ma te tītau i a rātou kia tautā i te au mārama 'ē te kite-karape 'ōu 'ei 'akate'ate'amamao i a rātou nō te ora'anga ki mua. Ka 'ōronga atu ki te tamariki katoatoa i te 'āpi'i āteatea 'ē te mārena tē kā turu atu i te kite-peu tūpuna, te kite-'akatēmiki, kite-tekinorotī 'ē te kite-'anga'anga 'ē pērā te kite-karape nō te no'o 'ē te 'anga'anga i roto i tēia tuātau. Ka 'ākara matariki te 'āpi'i ma te 'iki mai i tēta'i au 'ākara'anga tau e tupu nei i roto i te pātireia i tēia tuātau 'ei 'akamārama, mē kore, 'ei 'akataka atu i tēia au mārama 'ē te kite.

Tē 'akano'o nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i tēta'i 'akaterere'anga 'āpi'i kia taka meitaki te 'aerenga o te tāmou'anga 'āpi'i a te tamariki tē ka kitea mē vāito'ia ki te au koronga aruaru'ia.

Ka 'akano'o te 'āpi'i i te porokarāmu tē ka 'akamātūtū atu i tā te tamariki i tāmou 'ē i kite takere, ma te 'akapāpū meitaki ē, kua papa rātou nō tēta'i au taka'inga 'ōu nā roto i te 'ākarakara matatio i tā rātou e ravē ra, 'ē tei rauka i a rātou mē vāito'ia ki te au kite-mārama umuūmu'ia. Ka 'akano'o te 'āpi'i i te 'ati'anga 'ē te tuātau nō te tamariki kia taeria tō rātou vaito-māro'iro'i. Ka 'akano'o te 'āpi'i i tēta'i 'akaterere'anga tau nō te rīpōti'anga atu ki te tamariki 'ē tō rātou metua i te tūranga o te tamariki 'ē te tū o tō rātou neke'anga.

Tē 'akano'o nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te porokarāmu 'āpi'i mā'ora'ora tē kā tau nō te anoano tūkēkē o te tamariki, te 'iti-tangata, 'ē pērā katoa te au tiēni'anga tē kā tupu mai.

Kā no'o te'ate'amamao 'ua rāi te kura 'āpi'i no te 'ākara 'ē te 'āriki i te au kite-mārama tē ka anoano'ia nō te tamariki, te au mea e umuūmu'ia nei 'e te 'iti-tangata, te au tiēni'anga i roto i te tūranga ora'anga 'iti-tangata, kimi'anga pu'apinga, tekinorotī, te tūranga pāpūkore o te au 'apinga tauturu, 'ē pērā te au 'inangaro'anga o te 'iti-tangata.

Tē kite nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te pu'apinga o te raverave'anga tā'okota'i i roto i te porokarāmu 'āpi'i.

Ka 'akano'o te 'āpi'i i te au porokarāmu tē ka 'ākara 'ē tē ka 'akapiri atu ki te tango tei 'akamou'ia i roto i te 'āpi'i tamariki pōtiki 'ē te ngutu'are, 'ē tē kā piri atu ki te au tuātau 'āpi'i 'ē te terēni'anga i roto i te 'āpi'i tuatoru. Ka tā'anga'anga katoa i te au raverave'anga tā'okota'i tē ka 'akatupu i te 'tiki'anga i rotopū i te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga 'ē varu, 'ē tē kā riro 'ei 'ākara'anga nō te tupu'anga 'okota'i o tēia au tu'anga 'āpi'i. Ka 'akatupu katoa i te raverave'anga kāpiti i te tuātau e parāni'ia ai te porokarāmu tāmou'anga 'ē te 'āpi'i, tē ka 'akamātūtū atu i te 'apainga tā'okota'i nō te 'āpi'i a te tamariki.

Tē 'akano'o nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te 'akaterē'anga kia 'āiteite te tika'anga 'āpi'i nō te kātoatoa, nō te mea, kua kitea ē, 'e tūkētūkē te rāvenga tāmou 'āpi'i a te tamariki 'ē, 'e tūkētūkē katoa te viviki o te tuātau e rauka ai i a rātou te mārama.

Ka 'akano'o te kura 'āpi'i i te porokarāmu tē kā tau ki te umu'anga kite o te tamariki kātoatoa, nō ātu 'e tamāroa mē 'e tamāine, nō ātu 'e a'a te 'ākono'anga 'ēvangeria, te 'iti-tangata, te tūranga pu'apinga, te ngā'i i no'o ei, te māro'iro'i 'ē te paruparu. Ka 'ākara katoa ki te viviki o te tuātau e rauka ai te mārama i te tamariki, 'e te rāvenga e rauka mai ei te mārama, 'ē pērā to rātou au kiteō. Ka umu'anga te kura 'āpi'i kia kitea 'ē kia 'akaātea'ia atu te au mea tāmānāmanatā i te au porokarāmu 'āpi'i 'ē tē kā riro 'ei ārairai i te tika'anga o te tamariki ki taua porokarāmu 'āpi'i ra.

Tē kite nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te tūranga o te Kūki 'Airani i roto i tēia nei ao, tōna tūranga i roto i te Patipika, 'ē pērā tōna piri'anga tikāi ki a Aotearoa.

Ka 'akakite te kura 'āpi'i i te tūranga o te Kūki 'Airani i roto i te Patipika 'ē tēia nei ao, 'ē te au piri'anga 'ē te au 'uriuri'anga tā tēia pātireia e ō nei ki roto no taua tūrangā ra. Ka 'akakite katoa i te piri'anga takakē i rotopū i te Kūki 'Airani 'ē Aotearoa.

Te Au Tu'anga 'Āpi'i Pu'apinga

Essential Learning Areas

Tē 'akataka nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani 'ē varu tu'anga 'āpi'i pu'apinga tē ka 'ōronga mai i te 'āpi'i āteatea 'ē te mārena.

'Ākara'anga 2: Te Au Tu'anga 'Āpi'i Pu'apinga

Nā tēia au tu'anga 'āpi'i pu'apinga 'ē varu i 'akako'uko'u i te kite-mārama e umuūmu'ia nei kia rauka i te tamariki, 'ē nā tēia au tu'anga 'āpi'i pu'apinga katoa e 'ōronga mai i te 'akano'ono'o'anga nō te 'akatupu i te au kite-karape pu'apinga, te au 'irinaki'anga 'ē te au tū tangata meitaki. Nā te 'akapapa'anga kura 'āpi'i tātakita'i e arataki i te tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga i roto i te tu'anga 'āpi'i pu'apinga 'ē pērā te kite-karape pu'apinga 'ē te 'irinaki'anga tei tau ki tē reira tu'anga 'āpi'i. Ka 'akataka mai te 'akapapa'anga i te 'tiki'anga ki te porokarāmu a te 'āpi'i tamariki pōtiki kia rauka te tere'anga marū mei tē reira tu'anga ki te tu'anga o te 'āpi'i tuata'i. Ka 'akataka katoa mai i te piri'anga ki te mataara nō te 'anga'anga kimi moni, te 'āpi'i 'ē te terēni'anga i roto i te 'āpi'i tuatoru.

Ka 'akapāpū te au 'āpi'i i te 'ōronga atu ki te tamariki i te porokarāmu 'āpi'i o te tu'anga 'āpi'i pu'apinga katoa i roto i te ta'i nga'uru mata'iti mua i a rātou i te 'āpi'i (mei te pupu 1 o te 'āpi'i tuata'i e tae 'ua atu ki te pupu 4, 'āpi'i tuarua, mē kore, mata'iti 'āpi'i 1 ki te 10). I muri ake i reira, ka 'apai te 'āpi'i i te kura 'āpi'i mārena ma te 'ōronga katoa i tēta'i 'āpi'i tūkētūkē 'ei 'akate'ate'amamao i te tamariki nō te 'anga'anga moni tā rātou i manako, 'ē nō te terēni'anga i a rātou i te tuātau ki mua.

'E tupu'anga 'okota'i tō te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga, nō reira, i roto i tēta'i 'ua atu tāmou'anga 'āpi'i a te tamariki, kā ō mai rāi 'ē rua, mē kore 'e 'ara atu o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga. 'E tau rāi kia 'akaāri'ia 'ē kia kite te tamariki i tēia au 'tiki'anga i rotopū i te au tū'anga 'āpi'i pu'apinga. Ko tēta'i 'ākara'anga, mei te kite 'ē te mārama nō runga i te aorangi, te tāporoporo, te peu tūpuna 'ē te mataara nō te 'anga'anga moni, kā ō tē reira ki roto i te ma'ata'anga o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga, kāre e 'okota'i 'ua tu'anga. Ko tēta'i 'aka'ou 'ākara'anga, koia, ko te 'āpi'i nō runga i te 'rāui': pēnei ka 'akateima'a'ia ki te tu'anga 'āpi'i tāieni, inārā, ka tauturu katoa tēia i te kite-mārama o te tamariki i roto i te tu'anga 'āpi'i o te mātematika, ora'anga 'iti-tangata, reo, 'ē te peu tūpuna. 'E tau katoa kia 'akamāro'iro'i'ia te tamariki kia 'āriki rātou i te piri'anga o te kite-mārama, te 'irinaki'anga 'ē te au kite-karape

Ka anoano'ia kia kitea meitaki'ia te tupu'anga 'okota'i o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga 'ē kia 'akaō'ia tēia tū ki roto i te au porokarāmu a te 'āpi'i. Ko tēta'i rāvenga e tupu ei tēia, koia 'oki, nā roto i te parāni tā'okotai'anga i te au porokarāmu o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga mei te pupu mua mai e tae 'ua atu ki te pupu 'openga i roto i te 'āpi'i. Ka rauka katoa tēia nā roto i te tā'anga'anga'anga i te au rāvenga 'āpi'i tūkētūkē mei te 'raverave'anga tā'okota'i, te 'āpi'i tumu tāpura, 'ē te 'āpi'i āru tōpiki.

Tē 'akamāro'iro'i'ia nei te au 'āpi'i kia ma'ara i te au umu'anga a te tamariki 'ē kia 'akatano i te porokarāmu kia rauka tēia, ma te 'akapāpū ē, kua 'aka'ō'ia mai te au kite-mārama o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga ki roto i tēia au porokarāmu.

Tē anoano'ia nei te 'āpi'i kia 'ōronga 'ua atu rāi ki te au tamariki o roto i te au pupu teitei o te 'āpi'i tuarua i tēta'i kura 'āpi'i mārena tē ka 'akama'ata atu i tō rātou kite-mārama i rauka mai i te au mata'iti i topa ki muri. Kia riro tēia au porokarāmu 'ei 'akate'ate'amamao i te tamariki nō te neke'anga atu ki te tu'anga o te aronga 'anga'anga moni, nō te neke'anga ki te tu'anga 'āpi'i 'ē te terēni'anga i roto i te 'āpi'i tuatoru, 'ē pērā nō te no'o 'ē te 'anga'anga ki roto i tō rātou 'ua'o'rāi 'iti-tangata.

Ka anoano'ia te tamariki i roto i te pupu 5 'āpi'i tuarua (mata'iti 'āpi'i 11) kia 'apai i tēta'i porokarāmu 'āpi'i tei tau ki te nūmero o te tōpiki i 'akataka'ia kia 'apai rātou. I roto i tēia nūmero nei, kua ō katoa mai te au tōpiki tei anoano'ia te kātotoa kia 'apai. I roto i te pupu 6 'ē te pupu 7, 'āpi'i tuarua, (mata'iti 'āpi'i 12 'ē te 13), nā te tamariki rāi e 'iki mai i te au tōpiki tā rātou ka 'apai, tē kā tau rā i te arataki i a rātou ki te 'āpi'i tuatoru, 'ē ki te tu'anga 'anga'anga moni 'ē te terēni'anga tā rātou e 'inangaro nei.

Te Reo o te 'Āpi'i.

Language of Learning

Ko te au pū'āpi'i kātotoa, 'e pū'āpi'i rātou nō te reo.

Tē 'āriki nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani ē, 'ē rua reo pu'apinga i roto i te pātireia 'ē i roto i te ora'anga o te 'iti-tangata Kūki 'Airani. Ko te reo Māori⁴ te reo tumu o te pātireia, 'ē ko te reo tēia nō te 'irinaki'anga o te 'iti-tangata, te peu 'ē te 'ākono'anga Kūki 'Airani, 'ē nō te 'akakite'anga i tō rātou tāpa'o Kūki 'Airani. Ko te reo 'Ingariti, 'e reo tēia i mārama te ma'ata'anga o te tangata i tēia nei ao, 'ē kua puroro 'ua tē reira i roto i te au 'anga'anga pītīnīti, kimi pu'apinga, te kōmēti 'ē te au 'anga'anga pītīnīti o tēia nei ao.

'E pu'apinga ma'ata i reira te 'akatupu'anga i ngā reo 'ē rua nō te 'akamātūtū'anga i te pātireia. Tē turu nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani i tēia mānako'anga 'ē ka tauturu i te 'akatupu'anga i te porokarāmu rua reo nā roto i te 'akataka'anga i te tika'anga nō te tamariki kātotoa kia kite 'ē kia mātūtū meitaki i te tā'anga'anga i te reo Māori 'ē te reo 'Ingariti i roto i te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga.

Tē kite nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani ē, kā iri mai rāi te au mānako'anga nō runga i te reo i roto i te 'iti-tangata ki runga i te porokarāmu 'akatupu'anga i te reo i roto i te au 'āpi'i. Tē 'āriki katoa nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i ē, kāre 'e rauka te 'akakoro'anga porokarāmu rua reo i te au 'āpi'i anake 'ua. 'E ma'ata te au tu'anga tē kā ō mai ki roto 'ē ka anoano'ia te tā'okota'i 'ē te vaerua 'anga'anga kāpiti o te au tu'anga tūkētūkē. Ka rauka mai tēia vaerua 'anga'anga kāpiti nā roto i te 'irinaki'anga 'okota'i ē, 'e pu'apinga 'ē 'e meitaki tō ngā reo 'ē rua ki te 'iti-tangata 'ē ki te pātireia.

⁴ Ko te reo Māori e tuatua'ia nei i roto i tēia tokiumani, koia ko te ro Māori Kūki 'Āirani (reo 'enua o te au 'enua kātotoa mei Mangaia ki Tongareva)'ē te reo Pukapuka.

Tē turu pakari nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani i te porokarāmu rua reo tē ka 'apai i te reo Māori 'ē te 'Ingariti ki tēta'i tūranga teitei rava, 'ē tē ka 'akariro i tēia 'ei 'oro'anga nō te porokarāmu o te tu'anga 'āpi'i reo i roto i te 'āpi'i. Ko te 'akakoro'anga o tēia porokarāmu, koia, ko te kāpiti'anga mai i tēta'i reo 'aka'ou nā te tamariki, ma te kore e 'apai kē i te reo mua. Tē kite nei oki te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani i te piri'anga meitaki o tēta'i reo ki tēta'i reo. Tē 'āriki katoa nei ē, mē rave meitaki'ia te porokarāmu rua reo, ka 'akameitaki atu tē reira i te aruaru'anga 'akatēmiki a te tamariki, 'ē kā riro 'ei 'akarito atu i tō rātou 'ua'o'rāi tupu'anga, te tu'anga o te piri'anga tēta'i ki tēta'i, 'ē tō rātou kite nō runga tikāi i te 'ākono'anga a tō rātou 'iti-tangata.

Kā riro ē nā te 'āpi'i rāi e 'iki mai ē, ko tē'ea te 'akatere'anga porokarāmu rua reo tē kā tau ki te tūranga o te tamariki i roto i te 'āpi'i 'ē tē ka tauturu i te tamariki kia rauka i a rātou 'ē rua reo. I roto i tēia 'iki'anga, ka 'ākara matatio te 'āpi'i ki te tū o te reo o te au tamariki i te tuātau e tomo mai ei rātou ki roto i te 'āpi'i, te au kite-mārama nō runga i te rāvenga nō te kimi kite-reo, 'ē nō te tūranga o te reo i roto i te 'iti-tangata. Ko te 'akakoro'anga ma'ata rā i roto i te parāni'anga i te porokarāmu reo i roto i te 'āpi'i, koia 'oki, ko te 'akatupu'anga i te tamariki rua reo, kite i te reo Māori 'ē te reo 'Ingariti i te tuātau e tae ei rātou ki te pupu rua, 'āpi'i tuarua, mē korē ra, mata'iti 'āpi'i 8. Kā riro ē nā te Māaurau o te 'Āpi'i e 'ōronga mai i tēta'i au arataki'anga 'ē te tauturu ki te au 'āpi'i 'ē te 'iti-tangata no runga i tēia parāni'anga.

Tē turu pakari nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani i te 'irinaki'anga ē, ka rauka tēta'i tūranga teitei nō runga i te reo mē riro mai ē ko te reo 'āpi'i katoa tē reira nō te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga kātoatoa. Ka 'akatupu te kura 'āpi'i i tēia 'irinaki'anga nā roto i te tā'anga'anga'anga i ngā reo 'ē rua 'ei reo 'āpi'i. Tē kite'ia nei ē, ka 'inangaro'ia tēta'i au 'apinga tauturu 'āpi'i i roto i te reo Māori nō te 'akatupu i tēia 'irinaki'anga. Ka 'ōronga mai te Māaurau o te 'Āpi'i i tēta'i arataki'anga nō tēia 'anga'anga.

Tē kite nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani i te au mea tē kā riro 'ei tauturu i tēia tūranga teitei e anoano'ia nei nō te rua reo, mei te tū turuturu 'ē te tae tikāi o te ngākau o te pū'āpi'i ma'ata 'ē te au pū'āpi'i, te 'irinaki'anga tinamou o te au pū'āpi'i, te tamariki 'āpi'i 'ē te au metua ē ka rauka tēia, te au rāvenga tā'anga'anga tei 'akatinamou'ia ki runga i te au kite-kimikimi'ia, 'ē te ngā'i 'āpi'i tei kī 'ē tei 'akaāri pū 'ua mai i te au 'apinga tūkētūkē nō te 'āpi'i'anga reo.

Ko te au tētimani i raro nei, ka 'akataka mai i te au kite-mārama, 'ē pērā te au kite-karape pu'apinga, te au 'irinaki'anga 'ē te au tū tangata, tei tau, 'ē tē kā piri atu ki te au tu'anga 'api'i pu'apinga tātakita'i.

Reo

Languages

'E tu'anga pu'apinga tō te reo i roto i te ora'anga o te tangata. Ko te mataara 'oki tēia nō te 'apai tuatua, 'e rāvenga nō te 'akamanako 'ē te 'anga 'apinga, 'e mataara nō te 'ōronga i tēta'i 'āite'anga nō te au mea e takapini nei i a tātou, 'ē 'e puna nō te 'akarekareka i a tātou. Nā te kite i te reo, te meitaki o te tā'anga'anga i te reo tuatua 'ē te reo tātā, te tatau 'ē te 'akarongo, te 'ōronga 'ē te 'uri'anga i te au tuatua nā roto i te au tuatua 'akaata, 'ē te tā'anga'anga i te reo tau ki te 'akakoro'anga, nā tēia au mea kātoatoa e 'ōronga mai ki te tamariki i tēta'i au mataara e rauka mai ei te kite-mārama, 'ē te tauturu nō rātou i te rave i te au 'anga'anga nō te 'iti-tangata, 'ē te turu atu i tō rātou 'ua'o'rāi tupu'anga.

Nā te reo 'oki i 'akakite mai i te au 'irinaki'anga 'ē te au peu tūpuna. Ko te 'apinga tēia tā te tamariki ka tā'anga'anga i a rātou e kimī ra i te 'āite'anga o te au mea e takapini nei i a rātou, 'ē i a rātou ka 'akama'ata atu 'ē ka 'akakite i te au 'irinaki'anga, te mānako'anga 'ē te au mārama tei rauka i a rātou. Nā te tūkatau 'ē te kite i tōna 'ua'o'rāi reo e 'akatu' i te tū manava, te tāpa'o o te tangata 'okota'i 'ē te pupu tangata, 'ē te 'autū'anga.

Nā te au porokarāmu 'āpi'i e 'ōronga mai ki te au tamariki i tēta'i au tuātau i te 'akamātūtū 'ē te 'akatu' atu i te tūranga tūkatau i te tā'anga'anga i te reo nō te au 'ati'anga tūkētūkē, te 'akakoro'anga 'ē te au rōta'i'anga tangata tūkētūkē. Ka rauka katoa tēta'i au 'ati'anga nō te 'ākarakara, te tāmou, 'ē te tā'anga'anga i te reo tuatua, reo tātā, te reo 'akaāta 'ē te au reo peu tūpuna. Ka 'āpi'i katoa nō runga i te pā'anga 'ē te tā'anga'anga'anga o te reo, te mataara ki te au kite tūkētūkē, 'ē te rāvenga nō te tā'anga'anga i a rātou. Ka 'akateima'a'ia te 'āpi'i'anga i te reo 'ē te kite-reo i roto i te au mata'iti mua o te 'āpi'i tuata'i. Ka tā'anga'anga'ia te au rāvenga 'āpi'i tūkētūkē nō te 'āpi'i'anga atu i te reo i roto i te kura 'āpi'i.

Ka 'ōronga'ia atu ki te tamariki tēta'i tuātau nō te 'akamātūtū i tō rātou kite nō te 'anga 'ē te 'ākarakara matatio atu i te au tātā'anga tūkētūkē, piri atu tēta'i au tātā'anga 'ē tēta'i au 'ākara'anga nō roto mai i te mītia. I roto i te 'iki'anga a te 'āpi'i i tēia au tātā'anga 'ē te 'ākara'anga, ka tīmata rātou kia pārena te tūranga tāne 'ē te va'ine, kia 'akaāri'ia te au mānako'anga tūkētūkē, kia ō mai tō te au 'iti-tangata kē, 'ē pērā te au tātā'anga nō te au tuātau i topa ki muri. Kā ō katoa mai te tātā'anga a te au tangata nō te Kūki 'Airani 'ē te Patipika.

Kā turu te kura 'āpi'i i te tā'anga'anga'anga reo 'akatā'okota'i tei kore i kōpae i tēta'i 'ua atu tū tangata, 'ē tei 'ākara i te tupu'anga, te anoano, te kiteō, te 'irinaki'anga 'ē te tū māro'iro'i o te au tamariki. Ka 'ākara katoa te 'āpi'i ma te parāni i tēta'i porokarāmu nō te au tamariki e anoano 'āpi'i takakē tō rātou, pērā rātou tei ō ki te manamanatā 'akarongo 'ē te tuatua.

Tē 'āriki nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani ē, ko te reo Māori 'ē te reo 'Ingariti ngā reo tumu o te Kūki 'Airani. Tē turu nei i te tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga o tēia ngā reo 'ē rua, nō te mea, kā riro tē reira 'ei tututuru i te tupu'anga 'okota'i o te pātireia ma te 'akameitaki i te tupu'anga 'iti-tangata, te peu, te ora'anga vaerua, te kimi pu'apinga, 'ē te ora'anga o te tangata tātakita'i.

Ko te reo Māori te reo o te 'iti-tangata Kūki 'Āirani 'ē ko tēia te puku'atu o te tāpa'o Māori, mē kore, te tū tangata Māori. Mē ngaro ake te reo, kua ngaro rāi te peu tūpuna, nō te mea, mē ngaro ake te reo, ko te 'akakite'anga rāi tē reira ē, tē ngaro atū ra te 'iti-tangata. Nā te reo 'oki e 'ōronga mai i te kite-mārama, te au mānako'anga 'ē te 'irinaki'anga o tēta'i 'iti-tangata mei tēta'i uki ki tēta'i uki. Nā te kura 'āpi'i e 'ōronga ki te tamariki i tēta'i tika'anga nō te 'akatu' i tō rātou tūranga tūkatau i te tā'anga'anga i tō rātou 'ua'o'rāi reo Māori nā roto i te reo tuatua, reo tātā, reo 'akaāta 'ē te reo peu tūpuna. Ka 'akataka'ia tēta'i porokarāmu nō te au tamariki kāre ē ko te reo Māori tō rātou reo mua.

⁴ Ko te reo Māori e tuatua'ia nei i roto i tēia tōkiu'āni, koia ko te reo Māori Kūki 'Airani (reo 'enua o te au 'enua kātoatoa mei Mangaia ki Tongareva) 'ē te reo Pukapuka.

Ko te reo 'Ingariti, 'e reo nō te ma'ata'anga o tēia nei ao 'ē tē tā'anga'anga'ia nei i roto i te ma'ata'anga o te au 'anga'anga i roto i te pātireia Kūki 'Airani, i roto tikāi i te tu'anga pītiniiti, tekinorotī, tāieni 'ē te kimi pu'apinga. Nā te kura 'āpi'i e 'ōronga ki te tamariki i tēta'i tika'anga kia rauka i a rātou i te tā'anga'anga i te reo 'Ingariti i roto i te au 'ati'anga tūkētūkē, 'ē tē kā arataki atu i a rātou ki roto i te au kimikimi'anga pu'apinga nō rātou 'ua'o'rāi 'ē pērā nō te pātireia. Nō te ma'ata'anga o te tamariki, ko te 'Ingariti te rua o tō rātou reo.

Ka 'ōronga katoa'ia tēta'i tika'anga nō te tamariki kia tāmou i tēta'i atu reo e tā'anga'anga'ia nei i roto i tēia nei ao tē kā riro 'ei 'akamātūtū atu i tō rātou tūranga i roto i te tu'anga 'anga'anga kimi moni, te 'akameitaki atu i te au 'uri'uri'anga tuatua ki tēta'i 'ua atu 'iti-tangata kē, 'ē pērā nō te 'akameitaki atu i te piri'anga pātireia ki te pātireia. Inārā, ko te 'akatupu'anga o tēia, ka 'ākara'ia ki te tū ngō'ie o te au 'apinga tauturu.

'E pu'apinga ma'ata tō te reo nō te tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga katoatoa. Ka tā'anga'anga te au tamariki i tō rātou au kite-karape nō runga i te reo ki te au tu'anga katoatoa o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga. Ka 'akameitaki katoa'ia te 'āpi'i'anga o te reo 'ē ka 'akamātūtū'ia i roto i te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga katoatoa.

Mātemātika

Mathematics

Ka anoano'ia te katoatoa kia 'āpi'i'ia 'ē kia tāmou i te mātemātika. 'E pu'apinga tē reira ki a tātou tātakita'i 'ē ki tēta'i pupu tangata. I roto i te Kūki 'Airani 'ē pērā i tēia nei ao, ka kitea te mātemātika i roto i te au tu'anga katoatoa o te ora'anga, 'ē 'e mea anoano pakari'ia nō te ma'ata'anga o te ngā'i 'anga'anga moni. Kā riro te kite o te timēteri 'ē te au pātene-vāito i te tauturu i tēta'i tangata nō te pākoti tīvaevae, nō te to'i, mē kore, nō te 'akano'ono'o i tēta'i 'ura. Kā riro te mārama nō runga i te vāito'anga 'ē te tū māreva 'ei tauturu i tēta'i tangata e parānī ra i tēta'i 'are, mē kore, i tēta'i au 'āua tiare mama'ata. Ka anoano'ia te kite-nūmero nō te 'akaterē'anga i te 'akapou'angā moni a te ngutu'are tangata. Kā riro katoa te mātemātika 'ei tauturu i te tangata i te 'akano'o i te au rāvenga tau nō te 'akaterē'anga marū 'ē te 'uri'uri manako. Ka tauturu te mātemātika i te tangata kia mārama tikāi i te au tū timēteri 'ē te au pātene-vāito i roto i te au mea e takapini nei i a rātou.

Ka nā roto katoa i te mātemātika te 'akatupu'anga mai i tēta'i 'āriki'anga nō te 'āpapa'anga 'ē te koro'ata i roto i tēia nei ao, te 'akaāri'anga i te au mānako'anga nō tēia nā roto i te tā'anga'anga i te reo 'ē te kite-karape o te mātemātika.

Ka 'akatupu te mātemātika i te kāraperape nō te karukarēita, nō te tāmanako, nō te 'uri 'ē i te 'uri'uri ma te tau o te kōto'e'anga. I roto i te mātemātika, ko te kite-karape 'akatikatika tēta'i tu'anga pu'apinga. Kā ō mai te 'iki'anga 'ē te tā'anga'anga'anga i te au kite-karape tumu, te kimi'anga i te au pātene-vāito o te tū 'ē te nūmero, te ma'ani i tēta'i 'ākara'anga, te 'uri'anga tāta, te kite'anga 'ē te 'akakite'anga i te au manako tāpiri. Nō te 'akatikatika'anga i roto i te 'āpi'i mātemātika, ka anoano'ia te kite-karape 'anga 'ē te koro'ata mārie. 'E 'anga'anga pu'apinga 'oki tā te kite-karape 'anga i te tuātau 'akatikatika'anga nō te tu'anga kimi rāvenga 'ou, 'anga 'apinga 'ou, 'ē te kimi'anga kite 'ou nō te tāieni 'ē te tekinorotī.

Ka 'ōronga mai te kura 'āpi'i i te tika'anga nō te au tamariki kia raverave i te tuātau tāmou'anga mātemātika, kia tītau i te au mārama 'ou o te mātemātika, kia tāmata mata, 'ē kia tautā ma te kore e tivata. Ka tauturu tēia i tō te tamariki tū uiui, koro'ata, 'anga, kikite, rapu i ā ia 'ua'orāi, 'ē te tautā.

Ka 'akatupu te kura 'āpi'i i te tūranga mātūtū 'ē te tūkatau i roto i te tamariki nō te tā'anga'anga nūmero, 'ē te 'akatupu i te kite-karape nō te vāito'anga, te ma'ani'anga 'ē te tatara'anga vā. Ka 'āpi'i'ia te tamariki i te ko'i, 'akano'o, rēkōti 'ē te 'uri i te au tāta, te tā'anga'anga i te au 'apinga tauturu 'āpi'i 'ē te tekinorotī tau, te 'akamārama i te au pātene-vāito 'ē te au piri'anga, 'ē te 'ōronga i tēta'i tāmanako'anga. Ka 'āpi'i rātou i te kite-karape 'akatikatika i roto i te au 'akano'o'anga tūkētūkē, ma te 'akameitaki atu i tō rātou kite-karape nō te 'uri'uri'anga manako ma te kōto'e'anga tau, 'ē tō rātou kāraperape nō te 'akamārama atu i te au manako o te mātemātika ki tēta'i 'ua atu tangata.

I te au tamariki e nekē ra i roto i tā rātou 'āpi'i, kā kite rātou i te piri'anga o te 'āpi'i mātemātika ki tō rātou ora'anga. Nā te au porokarāmu tāmou 'ē te 'āpi'i e tauturu i te tamariki i te 'akapiri i te au kite-karape mātemātika 'ou 'ē te manako 'ou ki te au kite-mārama e vai nei 'ē pērā tō te tuātau i muri. Kā kite te tamariki i te piri'anga 'ē te pu'apinga o te mātemātika i roto i te au tū peu 'ē te 'ākono'anga Kūki 'Airani, 'ē i roto katoa i te ora'anga 'ē te 'anga'anga a tō rātou 'ui tūpuna. Ka rauka i a rātou i te tā'anga'anga i te 'āpi'i'anga mātemātika i roto i te ngutu'are, te ngā'i 'anga'anga 'ē i roto i te au tu'anga katoatoa o tō rātou ora'anga.

Ka kitea te mātemātika ki roto i te ma'ata'anga o te au tōpiki o te kura 'āpi'i, i te au 'ati'anga ē, ka 'inangaro'ia tēta'i karukarēiti'anga nūmero 'ē te tāmanako, te kimikimi ma'ata'anga 'apinga, vāito'anga, tuku'anga tika, mē kore 'akakite'anga tuatua nā roto i te au 'akairo, mē kore, i te karāpu. I tēta'i tua, ka 'akameitaki atu te kite-mātemātika i te tāmou'anga 'āpi'i i roto i te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga mei te tāieni, tekinoroī, ora'anga iti-tangata, ora'anga 'ē te tupu'anga meitaki, kimi pu'apinga, peu ora'anga, 'ē te reo. I tēta'i tua, nō ātu ē kā vai te ma'ata'anga o te 'apainga 'āpi'i kite-nūmero ki te tu'anga 'āpi'i mātemātika, kā riro katoa te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga katoatoa i te 'akameitaki atu i te tupu'anga o te kite-nūmero nā roto i te au 'akano'ono'o'anga tūkētūkē tē kā riro 'ei ngā'i 'āpi'i'anga, terēni'anga, 'ē te 'akamātautau'anga i te mātemātika.

Kimi'anga Pu'apinga

Enterprise

Tē 'āriki'ia nei ē kā ō te tamariki ki roto i te au 'anga'anga kimikimi pu'apinga a te 'iti-tangata. I roto i tēia tu'anga, tē kitea nei te au tiēni'anga, tē kimi'ia nei te au rāvenga 'ōu, te au 'akatikatika'anga 'ou, 'ē te ngākau tītau. I roto i te kimi'anga pu'apinga, kā ō mai te 'akatupu'anga 'ē te tā'anga'anga'anga i te au kite-karape 'ē te tū tangata tē ka tauturu i te tamariki kia 'ākara matatio 'ē kia piri atu ki roto i te au 'anga'anga 'iti-tangata 'ē te au 'anga'anga 'ēkonōmiki, 'ē pērā te au tauī'anga i roto i tēia au tu'anga.

I roto i te Kūki 'Airani, ka kitea tēia i roto i te au tu'anga o te moana, (tautai, mē kore, i te pāma pārau), te tu'anga tanutanu, ('akatupu 'ē te māketē'anga kai raurau, nīta, nono, puaka 'ē te moa), 'akatere'anga, mē kore, 'anga'anga i roto i te pītini'iti, 'akānuti, pāngika, oko'oko, pāngika-moana 'ē te kamupani 'akaruru'anga, 'akatere 'ē te 'anga'anga i roto i te au pītini'iti tūroto ('ōtera, tāra'u 'apinga-'aka'oro, 'are-kaikai), 'akano'ono'o 'ē te 'akatere i te putuputu'anga tipōti, 'ākono'anga 'ēvangeria, māpū, aronga tanutanu, va'inetini, 'ē te au tārekareka peu tūpuna.

Tē 'akato'u nei te tu'anga 'āpi'i kimi'anga pu'apinga ki te 'akamāro'iro'i i te au tamariki Kūki 'Airani kia riro mai 'ei au tangata 'anga'anga i roto i te au tu'anga tē ka 'akameitaki atu i te ora'anga 'iti-tangata, ora'anga ēkonōmiki, te peu 'ē te 'ākono'anga Kūki 'Airani, 'ē pērā te ora'anga vaerua o te pātireia. Ka kitea tēia tu'anga i roto i te roa'anga o te ora'anga mei te tuātau mai e 'akamata ai te tamariki i te tā'anga'anga moni, te ma'ani'anga i tēta'i parāni, te 'akatu'anga 'ē te 'akatere'anga i tō rātou taime, rave i tēta'i au 'anga'anga-turu'ia, 'uri'uri'anga tau ki tēta'i au tangata, 'ē te tuku'angā tika. 'E tu'anga 'āpi'i pu'apinga tēia nō te Kūki 'Airani, nō te mea, ka 'ōronga mai i te tika'anga ki te au tamariki, i a rātou i te 'āpi'i, kia 'akatupu i te māro'iro'i, te kikite, 'ē te 'inangaro i te pārani i tō rātou 'ua'orāi ora'anga nō te tuātau ki mua, ma te rave i tā rātou 'apainga nō te 'iti-tangata.

I roto i te kimi'anga pu'apinga, ka 'ōronga mai te kura 'āpi'i i te tika'anga ki te au tamariki kia 'akatupu i te 'irinaki'anga 'akapu'apinga tē kā riro i te tā'anga'anga 'ē te 'akamāro'iro'i i te au tū 'anga manako 'ōu, kimi rāvenga 'ōu, kikite, 'irinaki'ia, 'anga'anga pakari, 'akatanotano, 'ē te 'akaora kimi pu'apinga. Ka rauka i te tamariki tēta'i tika'anga nō te 'akama'ata atu i te kite-mārama 'ē te kite-karape nō te au mea tē ka rave'ia nō te moni, 'akano'no'o'anga 'ē te 'akatere'anga, 'ē tēta'i au kite-karape āteatea nō te ngā'i 'anga'anga. Ka tīmata'ia rātou kia 'akatupu i te kāraperape, te mānakonako 'ē te anoano i te 'anga 'ē te rave i tēta'i au 'anga'anga-turu'ia 'ōu, kia kimi i te au rāvenga 'ōu nō tēta'i au 'anga'anga, 'ē te 'akatupu i te au kite-mārama 'ē te au kite-karape nō te kimikimi'anga pu'apinga 'ē te pītini'iti. Nā tēia e rauka ai i te tamariki i te 'akameitaki atu i te tūranga tāmanako 'ē te kite-karape 'anga 'apinga, 'ē pērā katoa tō rātou tūranga 'anga'anga kāpiti ki tēta'i, 'ē i roto i tēta'i pupu tangata.

Tē kite nei tēia tu'anga 'āpi'i i te piri'anga mou i rotopu i te 'āpi'i, te ngā'i 'anga'anga, 'ē te 'iti-tangata. Ka 'ōronga mai te kura 'āpi'i i te tika'anga ki te tamariki kia 'akatupu 'ē kia 'akamātautau i te au kite-karape, te kite-mārama, 'ē te tū tangata tē ka tauturu i a rātou kia neke marū 'ua mei te 'āpi'i ki te ngā'i 'anga'anga. Ka tā'anga'anga te kura 'āpi'i i te au 'akano'o'anga tūkētūkē o te ngā'i 'anga'anga moni 'ē tō te 'ōire ki roto i te au porokarāmu o tēia tu'anga 'āpi'i pu'apinga. Ka 'akamāro'iro'i'ia atu te au tamariki kia 'akataka 'ē kia aruaru atu i tēta'i au 'oro'anga nō te 'anga'anga kimi moni, 'ē kia 'akatupu i te au kite-karape, te kite-mārama 'ē te tū tangata nō tēia au tu'anga 'anga'anga nei.

'E piri'anga ketaketa tō te tu'anga 'āpi'i kimi'anga pu'apinga ki te au tu'anga 'āpi'i kē atu, nō te 'akama'ata atu i te au kite-mārama 'ē te kite-karape tei 'akatupu'ia i roto i te mātemātika, tāieni, reo, tekinorotī, 'ē te ora'anga 'iti-tangata. Ko te au tōpiki 'ē te au porokarāmu tē ka tauturu mai i te tu'anga 'āpi'i kimi'anga pu'apinga, koia, ko te 'akānuti, 'ēkonōmiki, 'āpi'i pītini'iti, tūroto, 'ē te mataara nō te 'anga'anga kimi moni.

Ora'anga 'ē te Tupu'anga Meitaki

Health and Physical Well-being

Ko te ora'anga 'ē te tupu'anga meitaki, ka 'akako'uko'u tē reira i te au tu'anga tūkētūkē i roto i te tupu'anga o te tangata tātakita'i mei te kōpapa, te manako, te manava, 'ē te vaerua. 'E mea pu'apinga tēia i roto i te tupu'anga 'āpi'i 'ē te tūranga aruaru'anga o te tamariki.

Tē tomo nei te 'iti-tangata Kūki 'Airani nā roto i te au tiēni'anga o te au tu'anga katoatoa e tae 'ua atu ki te tu'anga 'anga'anga moni 'ē te tāmataora, te tipōti 'ē te au 'akamātūtū'anga kōpapa, te 'akano'o'anga kaikai, te ora'anga 'ē te 'akaterē'anga o te ngutu'are tangata, te au tū 'ākono'anga 'ē te au peu o te ora'anga kōpapa. Kā ū tēta'i tu'anga 'okota'i, mē kore, tēia au tu'anga katoatoa ki te ora'anga 'ē te tupu'anga meitaki o te 'iti-tangata. 'E mea pu'apinga tā tēia au tu'anga ka 'akatupu nō te tūtū patirēia, 'ē pērā nō runga i te ma'ata'anga 'ē te 'akapou'angā moni a te kavamani i te 'apai'anga i te tu'anga tau nō te 'ākono'anga i te 'iti-tangata.

'E tu'anga 'āpi'i pu'apinga tēia nō te 'akamura ki roto i te au tamariki i te kite-mārama, te kite-karape 'ē te au tū tangata tē ka tauturu i a rātou kia 'iki i te au tuku'anga tika meitaki nō runga i tō rātou ora'anga. Ka 'akakite katoa ki a rātou i te pu'apinga o te 'akano'ono'o'anga i te au 'akamātūtū'anga kōpapa e tau kia rave rātou i te roa'anga o tō rātou ora'anga. Ka 'akatupu tēia tu'anga 'āpi'i i te manako tūkatau nō runga i tō rātou māro'iro'i kōpapa 'ē te kāraperape nō te 'akaterē'anga e rauka mai ei te ora'anga meitaki nō rātou 'ua'orāi. Ka rauka katoa mai tēta'i tika'anga nō rātou kia tauturu atu i te 'akameitaki'anga i te ora'anga o tēta'i kē. Ka tauturu tēia 'āpi'i i te tamariki i te 'iki'anga ē, kia kore roa e tupu tēta'i manamanatā ki runga i tō rātou kōpapa 'ē kia 'akaiti mai i te au tāmamananatā'anga i tō rātou ora'anga 'ē te tupu'anga meitaki.

Nā roto i te 'āpi'i'anga ora'anga, ka 'ōronga te kura 'āpi'i i tēta'i tika'anga ki te tamariki kia 'akano'o i tēta'i au 'oro'anga pu'apinga 'ē te ngō'ie 'ua kia rauka i a rātou te ora'anga meitaki. Ka 'āpi'i'ia te tamariki i te au kite-karape tē ka 'akatika i a rātou kia piri atu ki roto i tēta'i au 'anga'anga 'iti-tangata, 'ē kia 'akatupu i tēta'i au piri'anga meitaki tikāi ki tēta'i au tangata. Ka 'akamāro'iro'i'ia atu te tamariki kia riro rāi ē nā rātou e 'iki i tēta'i au 'irinaki'anga pu'apinga 'ē te tūranga teitei tikāi nō te ora'anga meitaki. Ka 'akano'o'ia tēta'i au porokarāmu 'āpi'i tē ka 'akatupu i te kite-karape 'ei 'akamāro'iro'i i te au tamariki kia rave i te au peu meitaki, tei tau i roto tikāi i te au 'ati'anga manamanatā 'ē te ngatā, 'ē i roto i te tuātau e tīmata pakari'ia ai rātou tātakita'i.

Nā roto i te 'āpi'i'anga tupu'anga meitaki e rauka mai ei te tika'anga tau kia piri atu te tamariki ki roto i te au tārekareka'anga tūkētūkē, nā te tangata tātakita'i 'ē pērā nā tēta'i pupu tangata. Ka 'akamātūtū atu tēia au tārekareka i te kite-karape tā'anga'anga 'ē te taurekareka, 'ē pērā te au kite-karape nō te uaua. Ka kite te tamariki i te pu'apinga o te 'akano'o porokarāmu terēni'anga, te tārērē, 'ē te 'anga'anga kāpiti. Ka 'akamāro'iro'i'ia rātou kia 'ākara tū i te au tītau'anga, kia pangia te au tārekareka, tāmataora 'ē te rāvenga 'akameitaki i tō rātou kōpapa.

Ka 'akano'o'ia te porokarāmu 'āpi'i kia tau ki te au tamariki katoatoa ma te kore e kōpae i tēta'i nō te mea 'e tamāroa, mē kore, 'e tamāine 'a ia, mē kore, nō runga i tōna māro'iro'i 'ē tōna paruparu. Ka tā'anga'anga te 'āpi'i i te au 'apinga tauturu 'ē te au ngā'i tārekareka i roto i te oire. Ka riro tēia 'ei 'akamātūtū i te piri'anga o te 'āpi'i ki te 'ōire 'ē te 'iti-āpi'i. Ka 'ākara katoa te 'āpi'i ki te au peu 'ē te ākano'anga a te 'iti-tangata Kūki 'Airani tē kā ō mai ki roto i tēia tu'anga 'āpi'i pu'apinga.

Nā te 'āpi'i ora'anga 'ē te tupu'anga meitaki e 'apai i te tu'anga ma'ata i te 'akatupu'anga i te kite-mārama, te kite-karape 'ē te tū tangata e umuumu'ia nei. Ka ō mai ki roto i te 'āpi'i'anga ora'anga te tu'anga o te kai mēmeitaki, te 'āpi'i taraka, te ora'anga ngutu'are, te tāmā'anga i te kōpapa, te kite-tangata, te ora'anga o te 'iti-tangata 'ē te 'ōire. Kā ō mai ki roto i te 'āpi'i'anga tupu'anga meitaki te 'āpi'i 'ura, 'akatūtū'anga, tipōti, 'ē te au tārekareka tūkētūkē. Ko tēta'i au tōpiki tē ka tauturu mai i tēia tu'anga 'āpi'i, koia, ko te 'anga'anga tunu kai, ora'anga 'iti-tangata, 'akatūtū'anga, mātemātika, reo, 'ē te tāieni.

Tāieni

Science

Ko te tāieni, ko te 'āpi'i tēia nō te kimikimi'anga 'ē te 'akamāramarama'anga i te tūranga o to tātou nei ao. Ko te tu'anga 'āpi'i tēia tā te tangata e tā'anga'anga ana nō te kimikimi mārama nō runga i te au mea ora 'ē te nātura i roto i tō rātou aorangi, 'ē nō te 'akamāramarama'anga i tē reira nā roto i te mataara tau 'ē te tika tikāi. Ka tauturu te tāieni i te tangata i te koro'ata i tā rātou kimikimi'anga, i te tatara i tō rātou manako, i te uiui atu, i te tāmātamata i tā rātou au 'akamārama'anga nā roto i te vāito'anga 'ē te 'ākarakara matatio, 'ē i te tā'anga'anga i tō rātou kite-mārama i rauka mai nō te 'akapāpū i te tūranga meitaki o tā rātou i manako. Ko te kite-mārama tāieni, ka tauturu tē reira i te tangata kia 'āriki i te au 'akano'o'anga 'ē te au 'akaterere'anga e turu nei i te ora'anga i roto i tēia nei ao, 'ē kia rauka te tū 'ākono 'ē te matakite i te tā'anga'anga'anga i te kite-tāieni i roto i tō rātou ora'anga.

Ka 'akama'ata te tamariki i tō rātou mārama nō runga i te au tau'anga e tupu ana ki te tāieni, 'ē te au 'irinaki'anga 'ē te tāmānako'anga tei riro 'ei tango nō te tāieni. Kā kite te tamariki i te au peu tūkētūkē a tērā 'iti-tangata 'ē tērā 'iti-tangata i te no'o'anga 'ē te tā'anga'anga'anga i tō rātou aorangi. Ka anoano'ia kia vai rāi te tū 'ākono 'ē te 'ākara atu i tēia au 'aka'aere'anga tūkētūkē nō te mea tē 'akatupu katoa nei tē reira i te teke'anga mārama o te tāieni. Ka 'akakite 'ē ka kimikimi mārama atu rāi te kura 'āpi'i i te au kite-tūpuna, mē kore, kite-mārama tā'ito o te 'iti-tangata Kūki 'Airani nō runga tikāi i tō rātou aorangi nātura.

Kā kite te tamariki ē, ko te kite-mārama tāieni e teke ana tē reira nā roto i te au 'ākarakara matatio 'ē te kimikimi'anga meitaki tei 'akakōtinga'ia, 'ē kua patu'ia ki runga i te au kite-mārama 'ē te au kiteō e vai nei. Ka tauturu te 'āpi'i tāieni i te tamariki kia rauka te tū tangata e anoano'ia nei nō te kimikimi matatio. Ko tēia tēta'i o taua au tū ra, koia, ko te uiui, korokoromaki, āteatea, mā'ora'ora o te manako, tika i te rēkoti tāta, ngākau 'āriki i tēta'i tūranga pāpūkore, 'ē te 'āriki katoa ē, ko te 'akamārama'anga tāieni e au kōtinga tō rātou. Nā te 'akatupu'anga o tēia au tū e arataki i te au tamariki ki te 'anga'anga 'ākarakara matatio, nō te mea, ka anoano'ia rātou kia 'ākara tāmou, kia parāni, ko'iko'i tuatua, 'uri 'ē te raverave i tēia au tāta nō te rīpōti'anga i te kite-mārama tē ka rauka mai.

Ko te kite-karape 'anga tēta'i mea pu'apinga i te 'akateke'anga i te kite-mārama tāieni. Kā kite te tamariki i te au rāvenga tā te tangata e tā'anga'anga nei i te kite-mārama tāieni, 'ē te au raverave'anga kia pangia tēta'i au umuumu'anga. Ka rauka i te tamariki te kite i te rāvenga 'ē te au mataara o te kite-tāieni i rauka mai ei te au tiēni'anga o te ora'anga o te tangata i roto i te Kūki 'Airani. Ka 'ākara matatio rātou i tā te tāieni 'akatūkē'anga i te ora'anga o te tangata, mei te tāne 'ē te va'ine, te au 'iti-tangata tūkē te 'ākono'anga 'ē te tupu'anga mai.

Ko te 'ākarakara'anga i te aorangi tēta'i tu'anga pu'apinga i roto i tu'anga 'āpi'i tāieni. Ka 'ōronga'ia ki te au tamariki tēta'i tika'anga nō te 'uri'uri 'ē te kimikimi manako nō runga i tēta'i au tumu tuatua aorangi pu'apinga ki te 'iti-tangata, ki te Kūki 'Airani, ki te Patipika, ki tēia nei ao kātōatoa 'ē ki te au uki ā muri atu. Kā kite rātou ē i 'akapē'ea 'ē 'e a'a te tumu i tāporoporo ei, mē kore, i tiēni ei te tangata i tōna aorangi. Ka 'akama'ata rātou i te au kite-mārama, kite-karape 'ē te tū tangata ka 'inangaro'ia kia tau te tuku'angā tika nō te tāporoporo 'ē te tā'anga'anga i te au kī 'ē te meitaki o tō rātou aorangi, tō te pātireia, 'ē to tēia nei ao. Ka 'ākarakara matatio te tamariki i te au tuku'angā tika nō runga i te tā'anga'anga'anga i te au mea nātura, te au mea tē kā tupu mai nō tēia au tā'anga'anga'anga ki runga i te au tā'okota'i'anga tūkētūkē, 'ē te au 'irinaki'anga 'ē te mānako'anga i muri ake i tēia au tuku'angā tika.

Ko te 'āpi'i tāieni, ka tauturu tē reira i te tamariki ma te 'akarava i tō rātou mārama nō te tuku tika nō te au 'anga'anga tāieni, te au tumu tuatua 'ē te au mānako'anga tē kā iri mai ki runga i te aorangi o te Kūki 'Airani. Ka 'akama'ata atu i te tū 'akaperepere i te 'enua tā rātou e no'o nei. Ka 'akatupu katoa mai i te tū uiui 'ē te ngākau kimikimi mārama.

E piri'anga pakari tō te tāieni ki te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga o te tekinorotī 'ē te mātematika. Ko te au tōpiki e piri mai ana ki tēia tu'anga 'āpi'i, koia, ko te piorotī, te kēmitiri, te pītiki, 'ē te tiokarapī, 'ē pērā te tu'anga 'āpi'i o te tanutanu, te moana, te aorangi 'ē te tanutanu kai raurau.

Ora'anga 'Iti-tangata

Social Science

Ko te 'āpi'i ora'anga 'iti-tangata, ko te tu'anga tēia nō te 'ākara matatio i tō te tangata tū, 'ē pērā tō rātou no'o'anga 'ē te 'anga'anga kāpiti'anga.

Nā roto i te 'āpi'i ora'anga 'iti-tangata e rauka ai i te tamariki i te 'akama'ata atu i tō rātou mārama nō tō rātou 'ua'orāi tū, te peu 'ē te 'ākono'anga tūpuna, tō rātou tao'onga, 'ē to rātou 'iti-tangata. Ka tauturu tēia au mārama i tō rātou no'o'anga i rotopū i tō rātou 'ua'orāi 'iti-tangata, kia riro rātou 'ei au tangata tūkatau, kite 'ē te 'irinaki'ia.

Nā roto katoa i te 'āpi'i ora'anga 'iti-tangata e rauka mai ei te kite 'ē te mārama ē, i 'akapē'ea 'ē 'e a'a te tumu i no'o kāpiti ei te tangata ma te 'uri'uri tēta'i ki tēta'i i roto i tō rātou aorangi. Ka rauka katoa te mārama ē, i 'akapē'ea te tangata i te 'akatere'anga i te au 'apinga tauturu, 'ē te 'akano'o'anga i tēta'i au 'akatere'anga 'ē te au putuputu'anga kia pangia te anoano o te tua kōpapa, piri'anga tangata, anoano manava, 'ē te anoano o te tua vaerua. Ka mārama te tamariki ē, ko tēia au piri'anga, 'uri'uri'anga, 'akano'o'anga, 'ē te te putuputu'anga, ka tiēni katoa i tēta'i tuātau.

Ka 'akatinamou te tu'anga 'āpi'i ora'anga 'iti-tangata i te 'āpi'i ki runga i te 'iti-tangata Kūki 'Airani. Kā ō mai te 'āpi'i nō runga i te au teretere'anga tangata ki va'o ake i te Kūki 'Airani, te au ngā'i no'o'ia 'e te tangata, te ora'anga, te au 'uri'uri'anga, 'ē te au piri'anga o te tangata i roto nei i te Kūki 'Airani. Ka 'ōronga mai i te tika'anga kia 'ākarakara te tamariki i te tū o te ora'anga o te tangata 'ē te au rāvenga, mē kore, te au tiēni'anga kia marū te no'o'anga i roto i tō rātou aorangi. Ka 'ākara katoa atu te tamariki nō te au peu tau kia rave'ia nō te tāporoporo atu nō āpōpō. Ka 'ākara te tamariki i te au 'enua 'e piri'anga tō rātou ki te Kūki 'Airani mei tēta'i au 'enua Patipika, Aotearoa, Autirēria, 'ē Ātia. Ka tauturu te tu'anga 'āpi'i o te ora'anga 'iti-tangata kia kite tikāi te tamariki i te tūranga o te Kūki 'Airani i roto i tēia nei ao, 'ē kia rauka i a rātou i te 'apai i tēia ki te au mānakonako'anga nō te au tumu tuatua o te aorangi e 'ākarakara'ia nei 'e tēia nei ao.

Ka tauturu katoa tēia tu'anga 'āpi'i kia kite 'ē kia mārama te tamariki i tō rātou 'ua'orāi tūranga, tō rātou tūranga 'ē tā rātou 'apainga i roto i te ngutu'are tangata, te kōpu tangata, te 'ōire, te 'iti-tangata, te 'enua, 'ē pērā tō rātou tūranga i roto i te pātireia. Ka tītāu'ia rātou kia kimikimi meitaki i tō rātou manako nō runga i te au peu 'ē te au tū tangata, te 'irinaki'anga 'ē te mānakonako'anga tūkētūkē. Nā tēia au kimikimi'anga e tatara mai, 'ē 'e 'akataka mai i tō rātou 'ua'orāi 'irinaki'anga, ma te tauturu i tā rātou tuku'angā tika, 'ē tā rātou au peu kā rave. I te tuātau 'āpi'i, ka anoano'ia kia raverave tikāi te tamariki i tēia au peu e anoano'ia nei kia mārama rātou, 'ē kia 'akano'o'ia tēta'i au tuātau kia 'ākarakara tikāi rātou i te au mea e tupu nei.

Ka 'āpi'i'ia te au tamariki ki te au kite-karape mei te kite-reo, 'ākarakara matatio, 'anga manako 'ōu, 'apai tuatua, 'ē te 'anga'anga i rotopū i te 'iti-tangata.

Kā kite te tamariki i te 'akatūke'anga tā te au tiēni'anga 'ē te au teke'anga e 'akatupu nei i roto i te ora'anga o te tangata mei tēta'i tuātau ki tēta'i tuātau, 'ē mei tēta'i 'akano'o'anga ki tēta'i 'akano'o'anga. Ka 'ākarakara rātou i te au mea i tupu, te au 'irinaki'anga, 'ē te au kōto'e'anga tei tiēni 'ē tei tāporoporo i tēta'i au tu'anga i roto i tō rātou aorangi. Ka 'ākarakara katoa rātou i te 'akatūke'anga 'ē te 'akameitaki'anga tā te putuputu'anga, mē kore, tā te tangata tātakita'i, te va'ine 'ē te tāne, i rave ki runga i te 'ōire tangata 'ē te 'iti-tangata. Ka nā roto tēia 'ākarakara'anga i te tu'anga 'āpi'i nō runga i te 'ītorī, mē kore, te tupu'anga mai o te pātireia Kūki 'Airani.

Ka 'ōronga mai te kura 'āpi'i i tēta'i tika'anga kia mārama te tamariki i te piri'anga i rotopū i te tangata 'ē tēta'i 'enua, mē kore, 'ē tēta'i ngā'i. Mē 'āpi'i te tamariki nō runga i tēta'i au 'ākara'anga tei 'iki'ia mai nō roto 'ē nō va'o i te pātireia, ka rauka i reira i te tamariki i te kite i te tūkē o te 'uri'uri'anga mei tēta'i ngā'i ki tēta'i ngā'i, mei tēta'i 'iti-tangata ki tēta'i, 'ē mei tēta'i tuātau ki tēta'i tuātau. Ka 'ākarakara te tamariki ē i 'akapē'ea te tangata i te tuku'anga i te tika nō te au 'apinga tauturu, te 'akatere'anga tau 'ē te 'akatere'anga taukore. I reira te tamariki kā kite ei i te pu'apinga o te tākinga meitaki i te aorangi, 'ē ka 'akaāri mai rātou i tēia tū mārama nā roto i te rave'anga i te au peu tau tikāi.

'E piri'anga tō te tu'anga 'āpi'i ora'anga 'iti-tangata ki te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga kātoatoa. Ka 'akameitaki atu tēia 'āpi'i i te tāmou'anga 'āpi'i i te tu'anga reo 'ē te peu a te 'iti-tangata, te mātemātika, tāieni, kimi'anga pu'apinga, peu ora'anga, tekinorotī, ora'anga 'ē te tupu'anga meitaki. Ko te au kite-karape 'ē te 'irinaki'anga e 'akatupu'ia nei i roto i tēia tu'anga 'āpi'i, ka 'akama'ata'ia atu tē reira i roto i te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga kē atu. Ko te au tōpiki tē kā piri mai ki tēia tu'anga 'āpi'i, koia 'oki, ko te 'āpi'i tōtiara, tītorī, 'ē te tiokarapī.

Tekinorotī

Technology

Ko te tekinorotī, ko te tu'anga 'āpi'i tēia nō tēta'i 'akatere'anga parāni'ia nō te tā'anga'anga i te au kite-mārama, kite-karape 'ē te au 'apinga tauturu kia pangia te 'inangaro 'ē te anoano o te tangata i te au rā o tō rātou ora'anga, kia rauka mai tēta'i au tika'anga, 'ē te 'akama'ata atu i te tū kāraperape. Tē 'ākara tāmou nei tēia 'āpi'i ki runga i te 'akatupu'anga i te tūkatau 'ē te pakari i roto i te tamariki kia mārama 'ē kia rauka i a rātou i te tā'anga'anga i te au tekinorotī e vai nei kia pangia te anoano o te au rā tātakita'i, 'ē kia marū te 'apainga i te au tuātau tiēni'anga 'ē te tītau'anga.

Ko te 'āpi'i tekinorotī, ka tauturu tē reira i te 'akatupu i te kite-mārama, te kite-karape 'ē te au tū tangata tē ka anoano'ia i roto i te tamariki kia rauka i a rātou i te 'anga'anga i roto i tēia nei ao, nō te mea, tē viviki nei te au tiēni'anga o te mārama tekinorotī. Ka 'ōronga mai te 'āpi'i tekinorotī i tēta'i mataara e rauka ai i te tamariki te mārama nō te tauturu i tō rātou 'iti-tangata.

Ka 'ōronga mai te kura 'āpi'i i te au tika'anga nō te tamariki kia 'akatupu i tō rātou kite nō te torō-parāni, ma'ani, paunu, 'ē te 'akameitaki i te au mea tei ma'ani'ia, te au 'akatere'anga 'ē te au ngā'i no'o'anga. Ka 'āpi'i'ia rātou i te au taka'inga nō tēta'i 'akatere'anga tekinorotī kia rauka i te 'anga i te tika'anga nō tēta'i anoano, mē kore, tēta'i 'ati'anga tei 'akataka'ia. Pēnei, ko tēta'i o tēia anoano, koia, ko te kimi i te au 'akapu'apinga'anga 'ōu nō te 'ua rākau venevene, te 'akameitaki i te 'apai'anga tuatua i rotopū i te au 'enua, te kimi'anga i tēta'i rāvenga 'ōu nō te rapakau i te matīni 'anga'anga, mē kore, nō te 'akama'ata atu i te kokotī'anga mei tēta'i pū rākau kai.

Ka 'akatūkē te tekinorotī i te au tu'anga kātoatoa o tō tātou ora'anga i te au rā tātakita'i. Ka 'āpi'i'ia te tamariki i te mārama nō runga i te au mataara e tiēni nei te tekinorotī i te ora'anga o te 'iti-tangata, 'ē pērā katoa te au mataara e rauka ai i te 'iti-tangata i te tiēni i te tekinorotī. Kā kite te tamariki i te 'akatūkē'anga a te tekinorotī i te ora'anga o te tangata i roto i te au pātireia tūkētūkē, te au tupu'anga tūkētūkē, 'ē pērā i roto i te au tuātau tūkētūkē. Kā kite katoa te tamariki i te au rāvenga tūkētūkē tā te tangata i tā'anga'anga kia pangia tō rātou anoano kōpapa. Ka 'akama'ata te tamariki i tō rātou mārama nō runga i te 'akatūkē'anga a te tekinorotī i te aorangi.

Kua tā'anga'anga ana, 'ē tē tā'anga'anga nei rāi te 'iti-tangata Kūki 'Airani i te au kite-tekinorotī ta'ito 'ē pērā te au kite 'ōu nō va'o mai i te pātireia. Kua 'apai mai te tekinorotī i te au tiēni'anga ki roto i te Kūki 'Airani, mei te au tiēni'anga i roto i te au 'apinga 'aka'oro, 'apai tuatua, 'āpi'i, pītīnīti, tanutanu, tipōti 'ē te 'anga'anga tārekareka. Nā te 'āpi'i tekinorotī e tauturu i te tamariki i te tuku tika meitaki nō runga i te tū o te tekinorotī tē ka anoano'ia nō te Kūki 'Airani 'ē kia pu'apinga'ia te tā'anga'anga'anga i tē reira. Ka mārama te tamariki ē, 'e au piri'anga rāi tō te tekinorotī ki roto i te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga o te kura 'āpi'i.

Nā te 'āpi'i tekinorotī e 'akameitaki i te kite-mārama, 'ē te au kite-karape o te tamariki tē ka 'apai atu i a rātou ki te au terēni'anga 'ē te au 'āpi'i'anga i roto i te 'āpi'i tuatoru 'ē i roto i tēta'i au 'anga'anga moni mei te karāpiki 'ē te torō-parāni, 'anga'anga 'apinga uira, mītia, 'apai tuatua, kimikimi matatio nō te au mea tanutanu, 'iri'iri manako tekinorotī, te tekinorotī kai, 'ē tē vai atū ra.

Peu Ora'anga

The Arts

Ko te peu ora'anga 'e au tū tēia nō te 'akaāri'anga mai i te au mānako'anga 'ē te au tumu manako o tēta'i tangata, mē kore, o te 'iti-tangata. Nā te peu ora'anga e 'akaāri mai i te ora'anga, te peu tūpuna 'ē te 'ākono'anga a te 'iti-tangata. 'E pu'apinga i reira tō te peu ora'anga nō te 'apai mai i te 'irinaki'anga 'ē te mānako'anga mei tēta'i uki ki tēta'i uki. Ka ō mai te 'ura, te 'akatūtū'anga, te 'akatangi, te au tuatua 'akaāta, te mītia, 'ē te au 'anga'anga tātā ki roto i tēia tu'anga 'āpi'i. Ka rauka mai tēta'i au kite-karape nō te 'anga'anga moni, te tāmataora 'ē te tārekareka nā roto i tēia tu'anga 'āpi'i.

Ko te peu ora'anga tēta'i rāvenga ririnui nō te 'akaāri 'ē te 'akakite mai i te au kiteō ora'anga 'ē te mānako'anga. Kua tupu mai te peu ora'anga i roto i te au 'iti-tangata nō tō rātou anoano i te au mea mānea 'ē te marū i roto i tō rātou ora'anga. Kā riro katoa 'ei turuturu i te kite 'ē te mārama o te tangata nō te au mea tūkētūkē tā rātou e kite nei: i te tua kōpapa, tū manava, piri'anga tēta'i ki tēta'i, tūanga mārama, tū anoano i te au mea mānea, te au mea tau, 'ē te anoano o te vaerua. 'E tu'anga pu'apinga te peu ora'anga nō te 'akaāri'anga i te tāpa'o o tē reira 'iti-tangata 'ē tē reira pātireia.

Ka 'akatupu te peu ora'anga i te ngākau tūkatau 'ē te ngākau parau. Ka 'ākara tāmou te tamariki ki runga i te peu ora'anga o te Kūki 'Airani, i te au mea ta'ito 'ē pērā te au tū 'ōu. Nā roto i tēia tu'anga 'āpi'i e rauka mai ei te ngākau 'āriki, te mārama 'ē te 'akaperepere i tō rātou 'ua'orāi tao'onga. Kā riro katoa te 'ākara'anga i te au peu ora'anga nō tēta'i au 'enua i va'o mai mei a Aotearoa, te Patipika 'ē 'Europa, 'ei 'akameitaki atu i tēia tū 'akaperepere i roto i te tamariki.

Nā roto i tēia tu'anga 'āpi'i tēta'i mataara nā te tamariki i te 'akaāite i tō rātou au 'irinaki'anga ki te 'irinaki'anga o tēta'i kē. Kā kite rātou i te 'ākara i te vaerua 'inangaro i te 'anga, mē kore, i te 'akaāri mai i te au mea e mānako'ia ra 'ē i tāmako'ia 'ē 'e mānea 'ē te pu'apinga. Kā kite rātou i te au peu ora'anga tūkētūkē nō te 'akaāri mai i tēia au mānako'anga, te kiteō 'ē te tū manava.

Ka 'ōronga'ia ki te tamariki te tika'anga kia kimikimi, kia 'anga, kia 'akama'ata 'ē kia 'akakite mai i tā rātou au mānako'anga nā roto i te 'iki'anga i te peu ora'anga tau nō tē reira ma te tā'anga'anga i te au kite-karape tūkētūkē, te au rāvenga takakē 'ē te 'akaterere'anga tau. Ka 'akama'ata rātou i tō rātou au kite-karape nō tēia tu'anga 'āpi'i nā roto i te kāpiti'anga i te kite ta'ito ki te kite 'ōu.

Ka rauka mai tēta'i vaerua 'ōu ki roto i te tamariki mē rave putuputu rātou i tēia tu'anga 'āpi'i. Ko te vaerua tikāi nō te mataora i te 'ākara'anga i tēia au peu ora'anga. Kā kite 'ē ka 'akaperepere rātou i te peu ora'anga a te Kūki 'Airani, te au mea ta'ito 'ē te au mea 'ōu. Kā kite katoa rātou i te peu ora'anga o te au 'iti-tangata nō va'o mai 'ē nō tēta'i tuātau kē. Ka 'ōronga'ia tēta'i tuātau kia 'akama'ata rātou i tō rātou kite 'ē te mārama i te au 'akatūkē'anga a te au peu ora'anga ki runga i te au tangata.

Ka 'ōronga'ia tēta'i tuātau ki te tamariki kia rave tikāi rātou, mē kore, kia piri ki roto i te raverave'anga i te au peu ora'anga mei te 'ura, te 'akatūtū'anga, te 'akatangi, te teata 'ē te vitiō, te tātā tua, te tuatua 'akaāta 'ē te torō tūtū. Ka kāpiti katoa mai te kura 'āpi'i i te tu'anga pu'apinga o tā tātou peu tūpuna, mei te karakia 'ē te tuatua ki mua i te 'iti-tangata, 'ē pērā te 'anga'anga rima mei te tarai, te to'i, 'ē te rangaranga.

E piri'anga mou tō te peu ora'anga ki te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga katoatoa. Ka 'akameitaki'ia atu tēia 'itiki'anga mē 'āpi'i tā'okota'i'ia; mē 'akaō'ia mai te au tumu tāpura ki roto i te tu'anga 'āpi'i o te peu ora'anga, mē korē ra, mē tā'anga'anga'ia te au peu ora'anga nō te 'akaāri'anga i te au tumu manako o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga.

Ko te 'āpi'i o te peu ora'anga, ka arataki tē reira i te tamariki ki te au 'āpi'i'anga i roto i te 'āpi'i tuatoru nō tēta'i au 'anga'anga moni i roto i te 'anga'anga torō, te tu'anga 'īmene, te ma'ani teata, te 'anga'anga parāni, 'akakitekite tuatua, mē kore, 'anga'anga tāmataora.

Kite-Karape Pu'apinga

The Essential Skills

*“E ‘āpi’i i te tamaiti i te arāta’a e tikāi i ā ia kia ‘aerē ra,
‘E kia pakari ‘a iā ra, kāre e ‘akaruhe i taua arāta’ā ra.”
“Train up the child in the way he should go,
And when he is old he will not depart from it.”*

Tē ‘akataka nei te Kōpapa Kura ‘Āpi’i o te Kūki ‘Airani ‘ē varu ‘akapupu’anga kite-karape pu’apinga tē ka anoano’ia kia ‘akatupu’ia i roto i te au tamariki i te tuātau i a rātou i te ‘āpi’i.

Tei roto ‘oki i tēia ‘akapupu’anga ‘ē varu te au kite-karape pu’apinga tē ka tauturu i te tamariki i roto i te Kūki ‘Airani kia rauka i a rātou te ‘autū’anga i roto i te tu’anga ‘āpi’i, ‘ē kia ngō’ie ‘ua i a rātou i te rave i te au ‘anga’anga ‘iti-tangata i roto i te Kūki ‘Airani ‘ē pērā katoa i tēta’i ‘enua kē atu. Ko tēia katoa te au kite-karape tei tāmānako’ia nō te terēni’anga ‘ē te ‘akatupu’anga i te au tamariki mēmeitaki, ‘irinaki’ia, kite ‘ē te mātūtū i te rave i te au ‘anga’anga i tēia tuātau; te tamariki tei kite tikāi i tō rātou tūranga ‘ē tō rātou tāpa’o i tēia rā, tō rātou tupu’anga ‘ē te ngā’i i kāpua’ia mai ei, ‘ē te tūranga tā rātou e umuume nei nō te tuātau ki mua. Ko tēia ‘oki te tū tamariki tā te au metua, te ‘ōire tangata, te tangata tāra’u ‘anga’anga, ‘ē te katoa’anga o te tangata i roto i te Kūki ‘Airani e ‘inangaro nei kia ‘aere mai mei roto mai i te au ‘āpi’i.

Nā tēia au ‘akapupu’anga ‘ē varu i ‘akako’uko’u mai i te au kite-karape kia marū te ‘akaterē’anga. Kāre mei te mea ē, nō tēta’i tu’anga ‘āpi’i pu’apinga ‘ua tēta’i ‘akapupu’anga, māri rā, kā iri pou roa ki te au tu’anga ‘āpi’i pu’apinga kātoatoa. Ka nā roto ‘oki i tēia au tu’anga ‘āpi’i te ‘akatupu’anga ‘ē te ‘akamātautau’anga i tēia au kite-karape.

Ka anoano’ia te au pū‘āpi’i kia parāni i te au porokarāmu ‘āpi’i tē ka ‘ōronga ki te tamariki i te tika’anga kia ‘akama’ata i tēia au kite-karape kia tau ki te rēvēra o tō rātou kite ‘ē te mārama, ‘ē tei nā roto i tēta’i au rāvenga ‘āpi’i tau tikāi ‘ē te pu’apinga ki a rātou.

Ka ‘akama’ata te au tamariki i tēia au kite-karape ma te aruaru tikāi. Kā rave rātou i tēia i roto i te au ‘akano’o’anga ‘āpi’i tūkētūkē o te tu’anga ‘āpi’i kātoatoa nā roto i te au rāvenga ‘āpi’i i roto i te pupu, mē kore, ko te tamaiti ‘okota’i ‘ua, nā roto katoa i te porokarāmu ‘āpi’i i roto i te ‘are ‘āpi’i ‘ē i va’o ake i te ‘are ‘āpi’i.

Nā te ‘akama’ata’anga ‘ē te ‘akatupu’anga i tēia au kite-karape e rauka ai i te tamariki i te rave i tēta’i ‘ua atu ‘anga’anga ma te tūkatau ‘ē te māro’iro’i ē ko ia ‘ua, mē kore, i roto i tēta’i pupu tamariki. Ka rauka i te tamariki i te rave ‘anga’anga i roto i te au ngā’i tūkētūkē, ‘ē ka rauka i a rātou te ‘autū i roto i te aorangi tītatau mai i a rātou, ‘ē te aorangi tiēni putuputu.

Ko tēia te au ‘akapupu’anga ‘ē varu o te au kite-karape pu’apinga:

Kite-Karape 'Apai Tuatua

Ka rauka i te tamaiti i te:

'apai 'ē te 'akakite tuatua ma te kite 'ē te tūkatau nā roto i te 'akarongo, te tuatua, te tatau, te tātā, 'ē te tā'anga'anga atu i tēta'i 'ua atu tū 'apai tuatua tei tau ki te 'akakoro'anga;

'apai atu 'ē te 'apai mai i te au tuatua, 'akaue'anga, mānako'anga, 'ē te tū manava nā roto i te 'iki'anga i te rāvenga tau tikāi ki te 'ākono'anga 'iti-tangata, te tū o te reo ka tā'anga'anga'ia, 'ē pērā ki te 'akano'o'anga;

'ākarakara 'ē te pa'u atu i te au tuatua tei 'akarongo'ia 'ē tei kite'ia 'e te mata tangata nō te au ngā'i tūkētūkē mai, pērā katoa te mītia;

taumārō 'ē te 'uri'uri manako nō runga i tēta'i tumu tuatua ma te 'akatere'anga takataka o te manako, te tau o te kōto'e'anga 'ē te pakari o te tuatua;

akama'ata 'ē te 'akameitaki i tōna tū mārama nō te tā'anga'anga'anga i te au mārama 'ōu 'ē te au tekinoro'i tūkētūkē nō runga i te 'apai tuatua.

Kite-Nūmero

Ka rauka i te tamaiti i te:

karukerēita ma te tika tikāi;

tāmanako meitaki tikāi ma te tūkatau;

tā'anga'anga i te karukarata 'ē tēta'i atu au 'apinga vāito ma te kite 'ē te tūkatau;

kite, mārama, 'ākara matatio 'ē te pa'u atu i te au tuatua tei 'ōronga'ia mai i roto i te 'akapapa'anga mātematika mei te karāpu, te tāpura, te tiāti, 'ē te pātene;

'akaāri mai i te tū kite i te 'uri'uri ma te tau o te kōto'e'anga;

kite 'ē te tā'anga'anga i te pātene nūmero 'ē te piri'anga nūmero.

Kite-Karape 'Anga

Ka rauka i te tamaiti i te:

'akatupu, 'anga, 'uri 'ē te kimikimi i te au tāmanako'anga tūkētūkē;

tā'anga'anga i te tuatua va'a, tuatua 'akaāta, te 'apinga 'akarongo 'ē tēta'i 'ua atu rongo nō te 'akatupu, 'akatanotano 'ē te 'aka'aere i te au tāmanako'anga;

paunu, pa'u atu 'ē te tāmanako 'aka'ou nō runga i tēta'i 'apinga tei 'anga'ia 'e te rima tangata;

'akama'ata i te tū nakiro, 'āriki, 'ē te ngākau mataora i te mātakitaki'anga i te au 'apinga tei 'anga'ia 'e te rima tangata;

piri atu ki roto i tēta'i au porokarāmu nō te peu ora'anga ma te tūkatau;

'akakite 'ē te 'apai tuatua nō runga i te au kiteō 'ē te au tāmanako'anga nā roto i te

au rāvenga tūkētūkē, 'ē te tā'anga'anga atu i te peu ora'anga mei te 'ura, te 'akatūtū'anga, te tā'tā'anga, te mītia, te 'akatangi, 'ē te tuatua 'akaata.

Kite-Karape 'Aka'tere, 'Anga'anga 'ē te Kimi Kite

Ka rauka i te tamaiti i te:

'akama'ata i te tū 'inangaro 'ē te kite-karape nō te 'āpi'i 'ua atu rāi i roto i tōna ora'anga;

'anga'anga meitaki, ko ia anake 'ua, 'ē pērā i roto i tēta'i pupu;

'akatupu i tēta'i au 'akaterē'anga 'ē te tū rave 'anga'anga meitaki tikāi;

'akaāri mai i te kite nō te 'anga rāvenga 'ōu, manako tāmou, 'akakeu'anga, korokoromaki, māro'iro'i, 'ē te 'akaora kimi pu'apinga;

tū 'āriki i te au tāmānako'anga 'ōu, te tekinorotī 'ōu 'ē te au 'aka'no'o'anga 'ōu;

'akatupu i te tū raverave pāpū tikāi i te au 'atī'anga tītatau 'ē te tau'anga, tā'tī 'ē te ngatā, 'akarērē, 'ē te tuātau o te 'autū 'ē te raukakore;

tā'anga'anga i tōna kiteō 'āpi'i, te au peu 'ē te ākono'anga 'iti-tangata, te au rāvenga tāmou 'āpi'i 'inangaro'ia, ma te 'akama'ata katoa i tāna 'ua'o'rāi vāito'anga i ā ia rāi;

'akapakari i te terēni'anga i ā ia 'ua'orāi ma te 'akaterē rāi i tana

- au 'anga'anga ka rave 'ē te tuku'angā tika,

- 'ua'orāi kimi'angā kite 'ē te 'anga'anga;

'akatupu i te tū manava meitaki, tūranga tiratiratū, 'ē te tāpa'o pāpū tikāi;

'akama'ata atu i tāna 'ua'orāi 'akaterē'anga i te tū matakite nō runga i tōna ora'anga kōpapa, tū manava, tūranga o te roro, 'ē te ora'anga vaerua, 'ē pērā te ora'anga manamanatākore;

'akatupu i tēta'i au kite-karape nō te ora'anga 'ē te 'anga'anga i te au rā tātakita'i;

'akataka, paunu, 'ē te aruaru kia rauka te au 'oro'anga nōna 'ua'orāi 'ē nō te 'anga'anga kimi moni;

'iki i te mataara nō te 'anga'anga moni ma te 'ākara matatio tikāi i tōna 'ua'orāi tū 'ē tōna 'ua'orāi māro'iro'i.

Kite-Karape Tā'anga'anga

Kia rauka i te tamaiti i te:

'akama'ata i tōna 'ua'orāi tū 'ē te ora'anga mātūtū nā roto i te 'akamātūtū'anga kōpapa, tāmā'anga kōpapa meitaki, 'ē te kai meitaki;

'akatupu i te kite-karape tā'anga'anga, tā'anga'angakore, 'ē te kite-karape 'akatanotano;

'akatupu i te au kite rapakau'anga mua;

'akama'ata i te au kite takakē nō te tipōti, te tārekareka, 'ē pērā te au peu tūpuna;

tāmou i te tā'anga'anga matakite i te au matīni 'anga'anga ma te matakite;

'akama'ata i te au kite-karape nō te tāmataora.

Kite-Karape Tā'okota'i

Kia rauka i te tamaiti i te:

'akatupu i te piri'anga meitaki ki te au tangata, 'ē te 'anga'anga kāpiti kia rauka te 'oro'anga;

tā'anga'anga i te tika'anga mema o tēta'i pupu nō te tuku'angā tika 'ē te rave i te 'anga'anga;

piri atu ki te au 'anga'anga i roto i te au 'akano'o'anga tūkētūkē;

tāmou kia kite, kia 'ākara matatio 'ē kia pa'u atu ma te tau tikāi i te au 'akatere'anga 'ē te au peu tikakore;

'āriki i te tūranga tūkē o tēta'i tangata ki tēta'i tangata, 'ē kia 'akaāri i te tū 'ākono i te tangata;

'akaāri i te tū ma'ara atu i tēta'i kē nā roto i te tū 'akangāteitei (respect), ngākau tiratiratū (integrity), tū 'irinaki'ia (trustworthiness), ngākau tākinga meitaki (care), ngākau aro'a (compassion), ngākau tika (fairness), tū aruaru (diligence), ngākau 'akakoromaki (tolerance), 'ē te ngākau 'ōronga (charity);

'akatupu i te tū 'ākono kia meitaki te tangata 'ē pērā te aorangi;

rave i te au 'anga'anga meitaki i roto i te 'iti-tangata;

'akatupu i te kite nō te 'aka'au 'ē te kimi i te tika'anga meitaki.

Kite-Karape 'Iri'iri Manako

Kia rauka i te tamariki i te:

'akataka, kimi, ko'i, 'akaputu, 'aka'oki mai, 'ē te tā'anga'anga i te au manako nō te au ngā'i tūkētūkē;

'akapupu, 'ākara matatio, paunu, 'ē te tā'anga'anga i te au manako;

'akaāri manako ma te takataka tikāi, 'akatere'anga mānea, 'ē te tika;

'akataka, 'akamārama, 'ē te 'uri i te au tāmanako'anga tūkētūkē, ma te 'iki i te tuatua tika tikāi mei te tāmanako'anga o tēta'i tangata;

tā'anga'anga ma te tūkatau 'ē te pāpū tikāi i te au rāvenga nō te 'aka'oki-manako 'aka'ou mai, 'ē te au tekinorotī nō te tā'anga'anga-manako.

Kite-Karape 'Akatikatika

Kia rauka i te tamariki i te:

'uri'uri manako, 'anga manako, mānako'anga 'aka'ou, tāmanako ma te tau o te kōto'e'anga;

tā'anga'anga i te tū tāmanako, 'anga manako 'ōu, 'ē te tū mā'ora'ora o te manako;

'akataka, 'akamārama 'ē te 'akataka 'aka'ou i te manamanatā;

'ākara matatio i te manamanatā nā tēta'i au tua kē mai;

ma'ani i tēta'i au 'tiki'anga 'ē te 'akamou i te piri'anga;

uiui 'ē te kimikimi, 'ākarakara, 'akatupu 'ē te tāmanako;

tāmatamata i tēta'i au rāvenga 'ē te tāmanako'anga 'ōu 'ē te tūkē;

parāni 'ē te ma'ani;

tāmata i te au manako'anga 'ē te au tika'anga, mē kore, te au pa'u'anga, 'ē te tuku tika tei 'akamou'ia ki runga i te kiteō 'ē te au kite turuturu;

paunu i te au 'akaterē'anga 'ē te au tika'anga, mē kore, te au pa'u'anga.

Kite-Reo 'ē te Kite-Nūmero i roto i te Kura 'Āpi'i

Literacy and Numeracy across the Curriculum

Ko te au pū'āpi'i katoatoa, 'e pū'āpi'i rātou nō te kite-reo 'ē te kite-nūmero.

Ko te kite-reo 'ē te kite-nūmero, 'e ngā mea pu'apinga tikāi tēia nō te 'akamanuia i te tāmou'anga 'āpi'i i roto i te 'āpi'i 'ē pērā i va'o ake. Ka anoano'ia tēia ngā mea 'ē rua kia 'akatupu'ia i te 'ōu 'anga o te tamariki, nō te mea, e pu'apinga ma'ata tō raua ki te au 'āpi'i'anga i roto i te ora'anga tangata, 'ē i te au rāvenga 'apai tuatua i roto i te au tu'anga kimi pu'apinga, rōtai'anga tangata 'ē te 'ākono'anga 'iti-tangata.

Ko te kite-reo, ko te kāraperape ia nō te tā'anga'anga 'ē te kite i te au tu'anga o te reo tei 'akaperepere'ia 'e te tangata 'okota'i 'ē pērā te 'iti-tangata, tē ka anoano'ia 'e tēta'i 'ua atu tangata, 'ei tauturu i ā ia i te no'o 'ē te 'anga'anga i rotopū i te 'iti-tangata ma te meitaki⁵. I roto i te Kūki 'Airani, ko te 'akakoro'anga ma'ata, koia, ko te kite rua reo: te reo Māori 'ē te reo 'Ingariti. Ko te kite-nūmero, ko te kāraperape 'ē te anoano kia tā'anga'anga i te nūmero ma te tau tikāi i roto i te ora'anga, i te ngutu'are, te ngā'i 'anga'anga 'ē pērā i roto i te 'iti-tangata.

Kua 'apai mai te au tiēni'anga i roto i tō tātou pātireia i te au rāvenga tūkētūkē nō te 'apai tuatua. Nō reira, ka anoano ma'ata'ia kia taeria 'e tātou tēta'i tūrangā teitei i roto i te kite-reo 'ē te kite-nūmero. Tē kitea nei te au tiēni'anga i roto i te au 'akaterē'anga tekinorotī 'ōu i roto i te au 'anga'anga pāngikā moni, 'oko'oko i roto i te toa, 'ē pērā te 'apai tuatua nā roto i te māreva. Ka anoano'ia te au tamariki kia 'akate'ate'amamao meitaki rātou 'ē kia papa nō tēia au tiēni'anga 'ōu.

Tē 'akakite nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani i te anoano ma'ata kia rauka i te au tamariki katoatoa te kite-reo 'ē te kite-nūmero. Inārā, tē kite katoa'ia nei ē, 'e tūkētūkē te tuātau e rauka ai tēia: ka viviki tēta'i pae, ka 'inangaro tauturu ma'ata tēta'i pae. Ka ra'ira'i katoa te au rāvenga 'āpi'i. Tē kite katoa'ia nei ē, ko tēta'i au tamariki, ka anoano'ia tēta'i au tauturu takakē nō rātou.

Ka 'akano'o 'ē ka tā'anga'anga te kura 'āpi'i i te au porokarāmu nō te kite-reo 'ē te kite-nūmero. Ka 'akateima'a i tēia i roto i te au pupu mua o te 'āpi'i tuata'i ma te 'akama'ata atu i te tūrangā 'akate'ate'amamao nō tēia ngā kite-karape i 'akamata'ia mai i roto i te 'āpi'i tamariki pōtiki. Ka ra'ira'i te au rāvenga 'āpi'i, 'ē ka anoano'ia kia 'anga'anga kāpiti te 'āpi'i, te au metua, te 'iti-tangata 'ē te kavamani. Ka 'akataka te 'āpi'i i te au tūrangā 'ē te au taka'inga tē ka anoano'ia kia taeria 'e te tamariki nō te kite-reo 'ē te kite-nūmero i roto i te au rēvera 'āpi'i. Ka 'ākarakara matatio te 'āpi'i i te neke'anga o te tamariki, 'ē ka tā'anga'anga i tēta'i au porokarāmu turuturu i te au tamariki 'e mārīe te neke'anga, mē korē ra, kāre i taeria te au taka'inga i 'akataka'ia.

Kā riro te ma'ata'anga o te 'apainga o te 'akatupu'anga i te kite-reo 'ē te kite-nūmero i ngā tu'anga 'āpi'i pu'apinga o te reo 'ē te mātemātika rāi, inārā, kāre 'oki e rauka 'ua i tēia ngā tu'anga 'āpi'i i te 'akatupu i te au mea katoatoa tē kā topa ki raro ake i te marumaru o te kite-reo 'ē te kite-nūmero. Ka anoano'ia te au tamariki kia kite i te piri'anga o te mātemātika ki roto i te au 'akano'o'anga tūkētūkē, 'ē pērā te reo mei tēta'i 'ati'anga ki tēta'i 'ati'anga. Nō reira, 'e 'apainga tā te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga katoatoa nō te 'akatupu'anga i te kite-reo 'ē te kite-nūmero. Kā riro te au 'akano'o'anga tūkētūkē o te au tu'anga 'āpi'i 'ei au tika'anga meitaki nō te 'āpi'i i te kite-reo 'ē te kite-nūmero.

Ko te pū'āpi'i ma'ata 'ē te au pū'āpi'i tēta'i au tangata pu'apinga rava atu i roto i tēia tu'anga 'anga'anga. Ka 'inangaro'ia te tauturu'anga ma'ata 'ē te turuturu i a rātou, nō runga tikāi i te au rāvenga 'āpi'i. Ka 'anga'anga kāpiti te Māraurau o te 'Āpi'i ki te au 'āpi'i nō te 'ōronga'anga atu i te porokarāmu terēni'anga nā te au pū'āpi'i 'ē te au pū'āpi'i ma'ata. Ka tā'anga'anga tēia au porokarāmu i te au kite-mārama 'ōu i rauka mai nō roto i te au

kimikimi'anga mārama i roto i te 'enua, i te tu'anga Patipika 'ē pēra i va'o mai, nō runga tikāi i te kite-reo 'ē te kite-nūmero.

Ka 'akatinamou tēia au porokarāmu i te 'akamārama ki te au pū'āpi'i nō runga tikāi i te au rāvenga tāmou 'āpi'i a te tamariki, te au mea tē ka anoano'ia kia tāmou rātou, 'ē te au kite-mārama pu'apinga tikāi kia rauka i a rātou nō taua tāmou'anga 'āpi'i ra, te au rāvenga 'āpi'i meitaki, te au 'apinga turuturu, 'ē te tū o te ngā'i 'āpi'i meitaki rava atu.

Ka kāpiti atu ki tēia terēni'anga pū'āpi'i te 'anga'anga 'akate'ate'amamao i te au 'apinga nō te tauturu i te 'āpi'i'anga i te reo, te kite-reo 'ē te kite-nūmero. Ko tē kā rave mua'ia, koia, ko te 'akate'ate'amamao'anga i te au puka tatau 'ē te au puka arataki i te 'āpi'i'anga i roto i te reo Māori.

Ka 'ōronga katoa'ia atu tēta'i au porokarāmu nō te kite-reo 'ē te kite-nūmero ki roto i te au ngutu'are 'ē te 'iti-tangata. Ko tēta'i rāvenga 'oki tēia e nākirokiro ei te tangata i te pu'apinga o tēia ngā kite 'ē rua. Kā riro katoa i te turu i te au 'anga'anga tā te au metua 'ē te ngutu'are tangata e rave nei nō te 'āpi'i i te reo 'ē te nūmero ki te tamariki i roto i te ngutu'are. Ka 'akakite katoa atu i tēta'i au rāvenga nō te 'akapakari 'ē te 'akama'ata i te kite-reo 'ē te kite-nūmero o te tamariki, 'ē tā rātou ka rauka mai i te 'āpi'i. Ka mārama te au tangata i te 'akatūke'anga pu'apinga tikāi tā rātou 'ē pērā tā te ngutu'are ka 'akatupu ki te tū tāmou'anga 'āpi'i a tā rātou tamariki.

Te Au 'Irinaki'anga 'ē te Au Tū Tangata

Values and Attitudes

*“Ka ‘ākara ana ki te mato i pao’ia mai ei koe.”
“Look to the rock from which you were hewn.”*

Ko te Kūki 'Airani, 'e pātireia tēia tē mou nei i te 'ākono'anga a te 'ui tūpuna 'ē pērā te au 'ākono'anga 'ōu; te au peu 'ē te 'ākono'anga 'enua 'ē pērā te au peu 'ē te ture nō va'o mai i te pātireia. Tē kitea nei te au 'ākono'anga tūpuna, te 'akatere'anga tūpuna, te 'irinaki'anga Atua 'ē te 'āpi'i'anga a te 'ēvangeria ki roto i te au 'irinaki'anga o te pātireia. Kāpiti'ia mai ki tēia, kua rave katoa mai te Kūki 'Airani i tēta'i au peu nō va'o mai i te pātireia. Ko tēia 'oki te 'akaāri'ia mai nei i roto i te Pū Rākau o te 'Āpi'i ('Ākara'anga 1): te 'akapiri'anga o te au mea ta'ito ki te au mea 'ōu, te 'aka'aere'anga tūpuna 'ē te 'aka'aere'anga o tēia tuātau.

'E riro ana ē nā te 'irinaki'anga e arataki i tā tēta'i tangata, mē kore, tā tēta'i 'iti-tangata au peu kā rave. Kā tae rava ki te tū o te 'uri'uri'anga manako 'ē te raverave 'anga'anga, te au mārama 'ē te kite tē ka tāmou'ia, tē ka 'akakite'ia 'ē tē ka 'akapararauare'ia.

Ko te 'irinaki'anga 'ē te tū tangata i reira tēta'i ngā tango pu'apinga ma'ata o te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani. Ka kāpiti atu raua ki te pae i te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga 'ē te au kite-karape pu'apinga, 'ē ko rātou katoatoa te au tu'anga 'tiki'ia o te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani.

Tē āriki'ia nei ē, te vai nei tēta'i au 'irinaki'anga tūkē i rotopū i te au 'enua tātakita'i o te Kūki 'Airani. Kāre ra tēia e riro i te 'akatupu i te vē i rotopū i te au 'enua. Mē 'āriki'ia tēia au tūkē, ka riro tē reira 'ei 'akamātūtū i te tupu'anga o te pātireia Kūki 'Airani. Ko tā te Kōpapa Kura 'Āpi'i 'e 'apai nei, koia, ko te au 'irinaki'anga tei 'akarōta'i i te 'iti-tangata Kūki 'Airani; ko te au 'irinaki'anga tē āru'ia nei 'e te ma'ata'anga o te 'iti-tangata.

Ka 'akano'o te 'āpi'i i tēta'i au 'akatere'anga 'ē te raverave'anga 'āpi'i tē ka 'akamātūtū i te tupu'anga o tēia au 'irinaki'anga. Ko tēta'i o tēia au 'irinaki'anga 'akarōta'i, koia, ko te ngākau 'akangāteitei (respect), ngākau tuatua tika (honesty), ngākau tiratiratū (integrity), ngākau tākinga meitaki 'ē te aro'a (care and compassion), tuku'angā tika tau (fairness), ngākau 'akakoromaki (tolerance), ngākau 'inangaro (love), ngākau 'ōronga 'ē te aro'a (charity), 'ē te 'apai tu'anga (fulfilment of mutual obligations).

Ka 'āpi'i'ia te au 'irinaki'anga nā roto i te 'akamātau'anga, te 'ōronga i te 'ākara'anga, 'ē te raverave'anga. Nō reira, 'e 'apainga ma'ata tā te 'āpi'i, 'ē te au pū'āpi'i nō te 'akatupu'anga 'ē te utuutu'anga i tēia au 'irinaki'anga i roto i te au tamariki. Ka 'akano'o'ia i roto i te kura 'āpi'i tēta'i au tika'anga nō te tamariki kia 'akatupu, 'akama'ata 'ē te 'akamātau i tēia au 'irinaki'anga i roto i tō rātou ora'anga. Ka 'ākara rātou ki tō rātou tūranga 'ua'orāi, tō rātou tūranga mema nō tēta'i ngutu'are tangata, tēta'i putuputu'anga tipōti, 'ēvangeria, 'ōire, 'ē te 'enua. Nā tēia au porokarāmu 'āpi'i e 'akama'ata mai i te nākirokiro 'ē te mārama o te tamariki i tō rātou tūranga 'iti-tangata Kūki 'Airani tikāi, tā rātou 'ākono'anga 'enua, tō rātou tao'onga, tō rātou aorangi, 'ē tō rātou tūranga i roto i tēia nei ao.

Ka tauturu tē porokarāmu 'āpi'i i te tamariki kia kite 'ē kia mārama ē, ko tēta'i au 'irinaki'anga ka 'akameitaki tē reira i tō rātou 'ua'orāi tupu'anga, 'ē ko tēta'i, ka riro tē reira 'ei tauturu i te tupu'anga o te 'iti-tangata 'ē te katoatoa. Ka mārama katoa rātou i te au peu tē ka anoano'ia nō te au ngā'i, te 'ati'anga 'ē te au 'akano'o'anga tūkētūkē.

Nā roto i te au porokarāmu 'āpi'i e kite ei te tamariki i tā te au tiēni'anga i roto i te aorangi kā rave ki runga i te au 'irinaki'anga o te tangata 'ē te pātireia. 'E ma'ata te au mea tē ka 'akatūke i te 'irinaki'anga, mei te tiēni'anga o te au tū 'anga'anga moni 'ē te kimi pu'apinga, te tekinorotī, te tū tārekareka, te 'ākono'anga 'ēvangeria.

⁵ Ko te 'akataka'anga o te āite'anga o te kite-reo 'ē te kite-nūmero, kua rave'ia mai tē reira nō roto mai i tēta'i tōkiumani ā te Learning Media o Aotearoa, koia te "Literacy Leadership Programme for Principals."

Tē turu pakari nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te ngākau umuūmu i te 'āpi'i. Tē kite nei 'oki ē, ko te ngākau 'irinaki ki te kimi kite 'ē te mārama, e 'akatūke'anga meitaki tāna ka 'akatupu nō te tū o te au pu'apinga ka rauka mai mei roto mai i te 'āpi'i. Kā turu te kura 'āpi'i i te ngākau 'irinaki 'ē te umuūmu i te 'āpi'i nā roto i te 'akano'o'anga i te au porokarāmu 'ē te au raverave'anga mataora 'ē tei tau ki tēia tuātau, 'ē tē ka tauturu i te tamariki nō te au mata'iti ki mua. I roto katoa i tēia porokarāmu 'āpi'i, ka 'akataka'ia mai te au 'irinaki'anga i roto i te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga tātakita'i, 'ē te au peu tei tau kia rave'ia nō tēia au tu'anga nei.

Ka 'akano'o te kura 'āpi'i i te au raverave'anga tē ka utuutu i te tū tangata nō te ora'anga tā'okota'i. Tēia tēta'i au 'ākara'anga: te 'āriki ē ka tūkē rāi te 'akatere'anga a te tangata nō tēta'i 'iti-tangata kē mai, te 'ākono i te aorangi, te 'ākara i te au manako tūkētūkē nō runga i tēta'i tumu tuatua.

Tē kite nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani i te pu'apinga ma'ata o te tauturu a te au metua 'ē te 'iti-tangata ki runga tikāi i te 'akameitaki'anga i te ngākau umuūmu i te kite 'ē te mārama i roto i te au tamariki, 'ē i te 'akameitaki atu i tō rātou tūranga i te 'āpi'i.

Te Ngā'i nō te Tāmou'anga 'ē te 'Āpi'i'anga

Learning and Teaching Environment

Ko te 'āua 'āpi'i tēta'i o te au ngā'i nō te tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga i te tamariki. Tē vai atū ra tēta'i au ngā'i kē mei te ngutu'are, te 'āpi'i pōtiki, te 'ākono'anga 'ēvangeria, te putuputu'anga i roto i te 'ōire, te au ngā'i terēni'anga o te 'āpi'i tuatoru, 'ē pērā te ngā'i 'anga'anga moni. Ko tā te 'āua 'āpi'i ka 'ōronga mai, koia, ko te ngā'i nō te 'āpi'i atu i te au mea tei 'akataka'ia i roto i te Kōpapa Kura 'Āpi'i.

Nō te rave'anga i tāna 'apainga, ka 'akano'o te 'āpi'i i te au ngā'i tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga tau tikāi; te au ngā'i turuturu meitaki, kāre e manamanatā, te au ngā'i oraora, mātūtū 'ē te pārena, ma te ma'ara i te tūranga tūkētūkē o te tamariki nō tō rātou mata'iti, tō rātou māro'iro'i 'ē te paruparu, 'ē tō rātou tūranga papa no te 'āpi'i. Kā turu te 'āpi'i i te ngākau 'inangaro'-autū i roto i te tamariki, te kite i te aruaru'anga 'akatēmiki 'ē te neke'anga i roto i te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga katoatoa 'ē pērā tō rātou tū kāraperape 'ē te tū 'akaparena.

Ka 'akano'o te 'āpi'i i te au pi'a 'āpi'i kia taeria te tūranga teitei nō te mako, te mā, 'ē te manamanatākore. Ka 'akano'o'ia tēia au pi'a 'āpi'i 'ei ngā'i turuturu meitaki 'ē te marū nō te tāmou 'āpi'i, 'akamāro'iro'i i te 'atu manako 'ē te 'uri'uri'anga, 'ei ngā'i 'akaāriari i te au 'apinga 'āpi'i nō runga tikāi i te kite-reo 'ē te kite-nūmero, 'ei ngā'i 'akaepaepa 'ē te turuturu i te au 'autū'anga. Kā riro tēia au 'akano'o'anga 'ei 'akatupu i te ngākau 'ē te tū pāpū nō te kimi i te kite.

Ka 'anga'anga kāpiti katoa atu te 'āpi'i ki te au metua 'ē te 'iti-tangata nō te 'akatupu 'ē te utuutu i te ngākau tauturu i te 'āpi'i kia rauka te ngā'i 'āpi'i māru nō te tamariki, kia mataora tō rātou tuātau i te 'āpi'i, 'ē kia rauka te tūranga 'autū'anga teitei i te tamariki.

'Akapapa'anga Kura 'Āpi'i o te Pātireia*National Curriculum Statements*

Ko te au 'Akapapa'anga Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani te au tōkiumani tumu, tā te au 'āpi'i ka tā'anga'anga nō te parāni'anga i tā rātou au porokarāmu tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga kia rauka i te tamariki te au 'apainga i roto i te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani.

Kā riro ē nā te Māraurau 'Āpi'i e tātā i te au 'Akapapa'anga Kura 'Āpi'i i muri ake i te au 'uri'uri'anga manako ki te au pū'āpi'i, te mata mei roto mai i te 'iti-tangata, 'ē pērā te mata nō te au ngā'i 'anga'anga moni. Nā tēia 'akaterere'anga e 'akaāri mai i te ngākau 'āriki i te pu'apinga o te kiteō 'ē te au mārama e vai nei i roto i te au tangata o te 'ōire tē kā riro 'ei 'akameitaki 'ē te 'akarito atu i te au tuatua i roto i tēia au 'akapapa'anga kura 'āpi'i.

Ka 'akakite 'ō'onu atu te 'Akapapa'anga Kura 'Āpi'i i te au kite-mārama, te kite-karape, te 'irinaki'anga 'ē te tū tangata tei 'akataka'ia mai i roto i te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani⁶. Kā ō atu ki roto i te 'Akapapa'anga Kura 'Āpi'i 'okota'i tēia au mea nei:

te koronga tumu mē kore, te au koronga tumu;
 te au 'ēnū;
 te au koronga kia rauka nō te 'ēnū tātakita'i;
 te au koronga aruaru'ia nō te 'ēnū tātakita'i;
 mārena-kite 'ē varu, (i te ma'ata'anga o te taime), nō te 'akakite i te neke'anga o te 'āpi'i;
 rāvenga nō te tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga, ma te kite ē, 'e pu'apinga ma'ata rāi tō te au kite-karape 'ē te au rāvenga e rauka mai ei te kite, mei te pu'apinga rāi o te kite-mārama;
 tāmanako'anga nō te vāito'anga-kite 'ē tēta'i au 'ākara'anga;
 arataki'anga nō te tā'anga'anga'anga i te au 'apinga tauturu 'āpi'i;
 'akato'u nō runga i te 'akatupu'anga i te au kite-karape;
 tāmanako'anga nō te 'akapiri 'ē te 'akaō'anga atu i te au 'irinaki'anga 'ē te au tū tangata;
 te au turu'anga nō te 'āpi'i i te reo ki te au tamariki katoatoa;
 te au rāvenga nō te tā'okota'i'anga atu ki te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga.

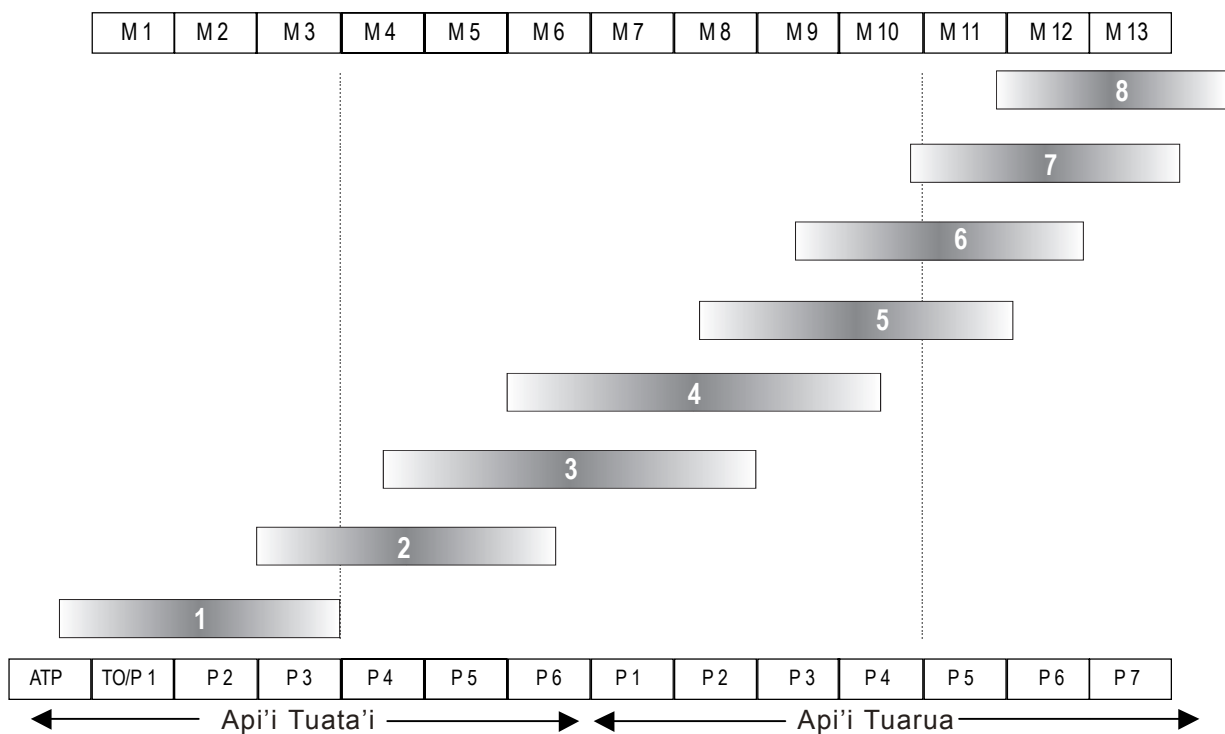
Ka 'ōronga mai te au 'Akapapa'anga Kura 'Āpi'i i tēta'i 'aka'aere'anga tauturu nō te 'akaō i te au tumu tāpura 'ē te au tōpiki 'ākono'anga 'ē te peu tūpuna ki roto i te au porokarāmu tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga. Kā turu pakari katoa i te 'akama'ata'anga i te kite-reo 'ē te kite-nūmero i roto i te au kura 'āpi'i, ma te 'akateima'a i te rave'anga ki roto i te au pupu mua o te 'āpi'i tuata'i 'ē pērā i roto i te 'āpi'i tamariki pōtiki.

I roto i tēta'i au tu'anga 'āpi'i pu'apinga, kā tere atu te nūmero 'Akapapa'anga Kura 'Āpi'i ki te rua, mē kore, ma'ata atu. Tēia tēta'i 'ākara'anga: i roto i te tu'anga 'āpi'i o te reo, 'e 'akapapa'anga kura 'āpi'i tēta'i nō te Māori, 'e 'akapapa'anga kura 'āpi'i katoa tēta'i nō te reo 'Ingariti. I roto i tēta'i au tu'anga 'āpi'i pu'apinga, e tupu ana te 'āpi'i-takakē i roto i te au pupu teitei o te 'āpi'i tuarua, 'ē ka 'inangaro'ia tēta'i au 'akapapa'anga kura 'āpi'i nō teia au 'āpi'i-takakē. Ko tēta'i 'ākara'anga, koia, te 'ītorī 'ē te tiōkarapī i roto i te tu'anga 'āpi'i o te ora'anga 'iti-tangata, ko te kēmitiri 'ē te pītiki i roto i te tu'anga 'āpi'i tāieni, te 'ēkonōmiki 'ē te 'akānuti i roto i te tu'anga 'āpi'i kimi pu'apinga.

Ko te au mārena-kite 'ē varu, ka tauturu tē reira i te pū'āpi'i i te kite i te neke'anga o te tamaiti i tōna tuātau i te 'āpi'i mei te pupu tauira 'ōu 'ē te pupu 1 o te 'āpi'i tuata'i e tae 'ua atu ki te pupu 7 o te 'āpi'i tuarua (mata'iti 'āpi'i 1 ki te mata'iti 'āpi'i 13). Ka 'akakite mai tēia i te au mea tē ka rauka i te tamaiti i te rave, 'ē pērā te taka'inga 'ōu nō te tamaiti. Ka rauka i reira i te pū'āpi'i i te parāni i te porokarāmu tau nō tē reira tamaiti.

Ko te tūtū i raro nei ('Ākara'anga 3), te 'ōronga mai nei i tēta'i 'ākara'anga nō te 'ākano'ono'o'anga o te au mārena-kite 'ē varu, te pupu, 'ē te mata'iti 'āpi'i. Tē 'akakite katoa mai nei ē, i roto i tēta'i pupu 'okota'i, tūkētūkē te mārena-kite o te au tamariki, 'ē pērā te viviki o te 'opu'anga i te au kite-mārama. Ka 'āpi'i'ia te tamariki ki te 'āpi'i tei tau ki tō rātou 'ua'orāi mārena-kite, inārā ka tītau'ia rātou kia tautā i te mārena-kite i runga mai.

Ko te tāmānako'anga 'ē te 'irinaki'anga, mē tae te tamariki ki te 'ōpenga o te pupu 4 (mata'iti 'āpi'i 10), kua taena 'e rātou te mārena-kite 5. Ko te mārena-kite 6 ki te 8, kua 'akapiri'ia 'ē kua 'akatano'ia atu tē reira ki te au mārena-kite i roto i te 'Aka'papa'anga Kura 'Āpi'i nō te au pēpa tārērē 'āpi'i o Aotearoa, nō te mea, ko tēia te au pēpa tārērē e umuume nei te tamariki 'āpi'i o te Kūki 'Airani i roto i te pupu 5 ki te pupu 7 (mata'iti 'āpi'i 11 ki te 13). Ko te 'āpi'i tamariki pōtiki, te tāmānako'ia nei ē, 'e tuātau 'akate'ate'amamao'anga tēia nō te mārena-kite 1.

'Ākara'anga 3: Mārena-kite, Pupu 'ē te Mata'iti 'Āpi'i

Ko te au 'akapapa'anga, e au tōkiumani ateatea 'ē te mā'ora'ora 'ua. Nō reira, ka rauka i te au 'āpi'i i te parāni 'ē te 'akatupu i te au porokarāmu 'āpi'i tē kā tau ki te au umuume'anga o te au tamariki 'ē pērā ki te au 'inangaro'anga o te 'iti-tangata. Nō atu rā tēia, kua 'akataka meitaki mai rāi te au 'akapapa'anga i tēta'i au 'akakena'anga 'ē te au mārena-kite kia taeria i te tuātau o te tamariki i te 'āpi'i.

Ko tēta'i au tōkiumani turuturu, ka 'akamou tē reira ki runga i tēta'i au tu'anga takakē i roto i te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani nō te 'akarava i te 'akamārama'anga 'ē te 'ōronga'anga atu i te tauturu tau nō te parāni'anga 'ē te 'akatupu'anga i te au porokarāmu tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga. Ko tēta'i o tēia au tu'anga takakē, koia, ko te vāito'anga-kite, kite-karape, tumu tāpura nō te peu 'ē te 'ākono'anga Māori i roto i te kura 'āpi'i, te rāvenga tūkētūkē nō te 'āpi'i rua reo, 'ē te au rāvenga 'āpi'i mēmeitaki.

'Āpi'i Tamariki Pōtiki*Early Childhood Education*

Ko te 'āpi'i tamariki pōtiki, e 'Itiki'anga pu'apinga tēia nō te tāmou'anga 'āpi'i i roto i te ngutu'are 'ē te au porokarāmu tāmou'anga 'āpi'i i roto i te 'āpi'i. Kua patu'ia ki runga i te kiteō-reo 'ē te kiteō-'iti-tangata o te tamariki. Kā iri katoa mai te 'irinak'anga 'ē te umu'anga o te metua 'ē te 'iti-tangata ki roto i te porokarāmu 'āpi'i tamariki pōtiki. Tē 'akate'ate'amamao nei te 'āpi'i pōtiki i te tamariki nō te tomo'anga ki roto i te porokarāmu 'āpi'i o te 'āpi'i tuata'i.

Tē 'āriki nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani ē, ko te 'āpi'i tamariki pōtiki, ko te tango tē reira nō te au tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga i roto i te 'āpi'i tuata'i 'ē te 'āpi'i tuarua. Tē turu pakari nei i te parāni tā'okota'i'anga o te au porokarāmu mei te 'āpi'i pōtiki mai e tae 'ua atu ki te 'āpi'i tuarua, mei tei 'akaāri'ia mai 'e te Pū Rākau o te 'Āpi'i ('Ākara'anga 1).

Mei te 'ānau'anga mai e tae ki te au mata'iti mua o te 'āpi'i tuata'i, e neke ana te tamariki nā roto i tēta'i 'akaterere'anga 'āpi'i kitea pū'ia, inārā, 'e tūkētūkē te viviki o te tāmou'anga 'āpi'i, tūkētūkē te rāvenga e rauka mai ei te kite, 'e tūkētūkē katoa te tū kāraperape nō te 'opu i te au mea 'ōu.

Ko te 'Akapapa'anga Kura 'Āpi'i o te 'āpi'i pōtiki i roto i te Kūki 'Airani, ka 'ōronga mai i te kaveinga nō te au tū porokarāmu i roto i te au pūnanga 'āpi'i pōtiki. Ka 'akamou'ia tē reira ki te 'akamātūtū i te tāpa'o 'iti-tangata Kūki 'Airani, te ngākau piri'anga, 'ē te uiui. Ka tauturu te porokarāmu i te tamariki kia tupu ma te mātūtū 'ē te pāpū tikāi i tō rātou tāpa'o Kūki 'Airani: ko 'ai rātou, tō rātou piri'anga ki te ngutu'are tangata, ki tō rātou pūnanga 'āpi'i, ki tō rātou 'ōire, ki tō rātou 'iti-tangata, 'ē ki tō rātou pātireia. Ka 'ōronga'ia te tika'anga ki te tamariki kia ō ki te au 'anga'anga raverave, kia utuutu i tō rātou tū manava, 'ē kia rauka te piri'anga tau ki tō rātou au taeake tamariki, ki te aronga mama'ata, 'ē te ngutu'are tangata. Ka 'akamāro'iro'i'ia rātou kia nākirokiro i tō rātou aorangi, kia uiui, kia kimikimi 'ē kia 'akama'ata i tō rātou mārama nō te au mea e takapini nei i a rātou, 'ē pērā nō te au raverave'anga tūkētūkē.

Ka tā'anga'anga'ia te au rāvenga 'āpi'i tūkētūkē tē kā turu i te 'āpi'i tā'okota'i, mē kore, i te tangata 'okota'i. Ka anoano katoa'ia te rāvenga 'āpi'i 'akamāro'iro'i 'ē te 'akameitaki, mataora 'ē te tītatau.

Ka 'ōronga mai te kura 'āpi'i tamariki pōtiki i tēta'i 'ākara'anga nō te parāni 'ē te 'akamou i te au ngā'i 'āpi'i marū, piri waitata ki te tūtū o te ngutu'are, 'ākono meitaki, 'ē te manamanatākore. Ka kitea te au metua 'ē te aronga mama'ata i te tauturu 'ē te raverave 'anga'anga i te ngā'i 'āpi'i.

Tē kite nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te piri'anga waitata i rotopū i te 'āpi'i pōtiki 'ē te ngā mata'iti mua o te 'āpi'i tuata'i. Tē turu nei i te 'akakoro'anga kia marū te neke'anga o te tamariki ki te 'āpi'i tuata'i i roto tikāi i te tū o te 'akano'o'anga i te pi'a 'āpi'i, te ngā'i 'āpi'i, te au rāvenga tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga, 'ē te 'ākono'anga i te tamariki māro'iro'i 'ē te tamariki paruparu i te 'āpi'i.

Tē 'āriki nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te 'anga'anga pu'apinga tā te 'āpi'i tamariki pōtiki e rave nei nō te 'akama'ata'anga i te tango o te kite-reo 'ē te kite-nūmero 'ē pērā te kite- karape tā'okota'i i roto i te tamariki. Tē turu katoa nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te tāmou'anga 'āpi'i i roto i te reo mua, mē kore, i te reo metua.

Tē 'āriki katoa nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te tu'anga pu'apinga a te metua 'ē te 'iti-tangata i te turu'anga i te porokarāmu a te 'āpi'i, i roto tikāi i tēia tuātau 'ōu'anga te 'āpi'i.

Vāito'anga-Kite

Assessment

'E tu'anga pu'apinga te vāito'anga-kite i roto i te kura 'āpi'i. Ka 'ōronga mai i te au tāta nō runga i te tautā'anga 'ē te neke'anga o te tamariki, te tū o te tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga i roto i te pi'a 'āpi'i, te tere'anga o te porokarāmu i roto i te 'āpi'i, 'ē te tūranga o te 'āpi'i i roto i te pātireia, 'ē pērā te kaveinga 'āpi'i.

Ko te 'akakoro'anga mua o te vāito'anga-kite, koia, ko te 'akameitaki i te tāmou'anga 'āpi'i a te tamariki, 'ē pērā te tū o te porokarāmu 'āpi'i. Ka 'ōronga mai i te tāta nō runga i te aruaru'anga a te tamaiti. Nō reira, 'e pu'apinga ma'ata tō te au rāvenga vāito'anga-kite, te 'akatere'anga 'ē te raverave'anga, pērā katoa te 'ākara matatio'anga 'ē te 'uri'anga i tei kitea mai. Ka anoano'ia kia vai meitaki 'ē te teitei 'ua rāi te tūranga o te au rāvenga vāito'anga-kite kia meitaki atu te tū o te tāta tā te au pū'āpi'i 'ē te au tamariki ka tā'anga'anga nō te 'akameitaki i te au porokarāmu 'āpi'i.

Ka 'ōronga katoa mai te vāito'anga-kite i te tāta nō te rīpōti'anga a te pū'āpi'i 'ē te 'āpi'i ki te au metua 'ē te tamariki nō runga i te neke'anga 'ē te aruaru'anga a te tamariki. Ko tēta'i 'akakoro'anga o te vāito'anga-kite, koia, nō te 'ōronga'anga i te au pēpa 'āpi'i i te tu'anga teitei o te 'āpi'i tuarua, te 'ākarakara'anga i te tūranga 'āpi'i i roto i te pātireia, 'ē pērā te 'akataka'anga i te au tāmou'anga e anoano'ia nei kia mako te tā'anga'anga'anga i te au 'apinga tauturu.

Ka tā'anga'anga'ia te au rāvenga vāito'anga-kite tei 'akamou'ia ki runga i te au 'akatere'anga pāpū i roto i te au pi'a 'āpi'i, ma te 'ākono katoa i te au kimikimi'anga-matatio 'ē te kiteō o te 'enua, te pātireia 'ē te au pātireia i va'o mai i te Kūki 'Airani.

Ka tautā pakari'ia te 'akapāpū i te 'akateretere'anga tika o te au vāito'anga-kite, ma te 'ākono i te au tāmou'anga e anoano'ia nei nō te tamariki, tō rātou tupu'anga, te ngā'i no'o'anga, 'ē te kiteō.

Vāito'anga-Kite i roto i te 'Āpi'i

School-based Assessment

'E tu'anga pu'apinga te vāito'anga-kite i roto i te porokarāmu 'āpi'i. Ka 'akataka mai i te tū māro'iro'i 'ē te tū paruparu, ka vāito i te neke'anga o te tamariki, 'ē ka 'akakite i te pu'apinga'anga o te au porokarāmu 'āpi'i.

Ka 'ōronga mai te vāito'anga-kite i te tāta tika nō runga i te kite-mārama umuumu'ia tei 'akataka'ia kia rauka i te tamariki. 'E tau katoa kia tika te 'akatere'anga o te vāito'anga-kite ma te turuturu i te tāmou'anga 'āpi'i a te tamariki. Ka ō tēia au vāito'anga-kite ki roto i te tuātau raverave o te 'āpi'i, (kāre e rave 'ua'ia i te 'ōpenga o te 'āpi'i), 'ē ka 'ōronga mai i tēta'i au 'akakite'anga pu'apinga nō runga tikāi i te au ngā'i kia 'akameitaki'ia i te tuātau ki mua. Nō reira, 'e tau rāi i tēia au rāvenga vāito'anga-kite kia riro 'ei au mea tau 'ē te 'akamāro'iro'i.

I raro ake i te 'Akateretere'anga 'Āpi'i o te Kūki 'Airani, ka 'akano'o te 'āpi'i i te au 'akakōtinga aruaru'anga, 'ē te au 'akatere'anga nō te ko'i'anga i te au tāta vāito'anga-kite tika 'ē te 'irinaki'ia. Ka tā'anga'anga te 'āpi'i i tēia tāta nō te 'ākara'anga i te aruaru'anga i roto i te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga, 'akateima'a ki runga i te aruaru'anga o te kite-reo 'ē te kite-nūmero i roto i te pupu 1 ki te pupu 4, 'āpi'i tuata'i (mata'iti 'āpi'i 1 ki te 4). Ka anoano'ia te

pū'āpi'i 'ē te tamariki kia rauka i a rātou te manako 'ē te mārama 'okota'i nō runga i te 'āite'anga o te aruaru'anga, 'e a'a te 'āite'anga o te neke'anga, 'ē mei te a'a te tū o te 'anga'anga tūranga teitei. Kā riro te tāta vāito'anga-kite tē ka rauka mai 'ei tauturu i te 'āpi'i i te rave i tēta'i au porokarāmu 'akatanotano 'ē te 'akamātūtū i te au tamariki paruparu.

Ka tā'anga'anga'ia te au 'akateretere'anga vāito'anga-kite tūkētūkē 'ē te pu'apinga. Tēia tēta'i au 'ākara'anga: tavēi kimikimi, rēkoti nō te tere'anga o te tatau, tārērē mātematika i te au 'akakena'anga, tārērē tuatua va'a 'ē te tārērē tātā, 'ākarakara'anga matatio, uiui'anga, rēkoti nā roto i te tua, au 'ākara'anga 'āpi'i, 'akapapa'anga pēpa 'anga'anga, 'ē te vāito'anga i ā koe 'ua'orāi. Ka 'ōronga katoa mai te 'Akapapa'anga Kura 'Āpi'i i tēta'i au tāmanako'anga 'akateretere vāito'anga-kite 'ē tēta'i au 'ākara'anga nō te tā'anga'anga i roto i te pi'a 'āpi'i. Ka rauka katoa tēta'i au tōkiumani turuturu nō kō mai i te Māraurau o te 'Āpi'i.

Tē tāta tē ka rauka mai nō tēia au vāito'anga-kite, kā riro tē reira i te tauturu i te au pū'āpi'i i te 'akapapa i tēta'i tūtū nō te aruaru'anga ā te tamaiti, i te 'ākarakara'anga i te neke'anga o te tamaiti, 'ē te parāni'anga i te au porokarāmu 'āpi'i nā te tamaiti i te tuātau ki mua. Kā riro katoa tēia au tūtū aruaru'anga 'ei tango nō te rīpōti'anga ki te metua 'ē te tamaiti, 'ē nō te rēkōti o te tamaiti.

Nō te au tamariki i roto i te 'āpi'i tuarua, ka ō mai te au rīpōti'anga ki te au putuputu'anga tārērē o te pātireia 'ē pērā to va'o mai i te pātireia nō te 'ōronga'anga i te pēpa 'āpi'i a tē reira au putuputu'anga.

'Ākarakara'anga a te Pātireia

National Monitoring

Ko te vāito'anga-kite nō te 'ākarakara'anga pātireia, kua 'akano'o'ia tē reira nō te paunu i te tūranga 'āpi'i o te pātireia, 'ē te 'aka'āiteite atu i te tūranga i rotopū i te au pupu tamariki tā-mata'iti, tā-pā'enua, 'ē te tūranga mei tēta'i mata'iti ki tēta'i mata'iti.

Te au tavēi pātireia ō te au tākōtinga'anga, ka tauturu tē reira i te 'akataka'anga i te anoano 'ē te neke'anga o tēta'i pupu tamariki nā roto i te au mata'iti 'āpi'i. Ko tēia 'oki te tū tāta tē ka tauturu i te pū'āpi'i, te au 'aka'aere o te 'āpi'i 'ē te Māraurau o te 'Āpi'i i te parāni 'ē te 'akano'o i te tā'anga'anga meitaki o te au 'apinga tauturu. Ko tēia te au kōtinga'anga: 'akamata'anga o te 'āpi'i tuata'i (5 mata'iti), te 'akamata'anga o te pupu rotopū o te 'āpi'i tuata'i (pupu 4, mata'iti 'āpi'i 4), 'ē te 'openga o te 'āpi'i tuata'i (pupu 6, mata'iti 'āpi'i 6).

I te 'akamata'anga o te 'āpi'i, ka 'akamou'ia te vāito'anga-kite ki te 'akateretere'anga kimikimi i te tūranga o te tamariki 'ē rima mata'iti tē ka 'ōronga mai i te tāta nō runga i tō rātou tūranga papa nō te 'āpi'i, 'ē te tūranga mātūtū i te 'anga'anga ki tēta'i 'ua atu. Ka ō mai te tupu'anga kōpapa, te kāraperape piri'anga tangata, te reo, 'ē te kite-mārama 'ō'onu nō te nūmero. Ka tā'anga'anga te pū'āpi'i 'ē te 'āpi'i i tēia tāta nō te 'akate'ate'amamao'anga i te porokarāmu 'āpi'i nā te tamariki. Ko te tāta nō te vāito'anga-kite o te pupu rotopū 'ē te 'openga o te 'āpi'i tuata'i, ka 'akakite tē reira ki te 'āpi'i i te tū o te porokarāmu 'akatanotano 'ē te 'akamātūtū tē ka anoano'ia, nō runga tikāi i te kite-reo 'ē te kite-nūmero.

I roto i te 'āpi'i tuarua, ko te au mea ka kitea mai nō te au tārērē'anga pātireia, ka 'ōronga mai tē reira i te tāta nō runga i te aruaru'anga a te tamaiti, te tika'anga i te no'o ki te 'āpi'i, 'ē pērā te mataara nō te 'anga'anga kimi moni.

Rēkōti Aruaru'anga o te Tamaiti*Records of Student Achievement*

Ko te rēkōti aruaru'anga o te tamaiti, 'e tūtū tēia tē ka 'akakite mai i te neke'anga-'āpi'i a te tamaiti mei tēta'i mata'iti ki tēta'i mata'iti, 'ē mei tēta'i 'āpi'i ki tēta'i 'āpi'i. Ka ō atu ki roto i tēia, te rēkōti 'āpi'i tuata'i, te au aruaru'anga i roto i te 'āpi'i tuarua, tāta nō runga i te au 'anga'anga takakē a te 'āpi'i tā te tamaiti i piri atu ki roto.

Ko te rēkōti 'āpi'i tuata'i, ka 'akakite tē reira i te tū o te neke'anga o te tamaiti i rotopū i te au mārena-kite tei 'akataka'ia i roto i te 'akapapa'anga kura 'āpi'i o te pātireia. Ka rēkōti katoa i te tupu'anga o te tamaiti i roto tikāi i te kite-karape tā'okota'i.

Ko te rēkōti 'āpi'i tuarua, ka 'akakite i te tūranga o te tamaiti i roto i te au tārērē pātireia 'ē te au pēpa 'āpi'i, pērā tōna tū tangata, 'ē te au 'anga'anga takakē a te 'āpi'i tā te tamaiti i raverave ana, 'ē i piri atu ki roto.

I te tuātau 'e 'akaruke ei te tamaiti i te 'āpi'i, ka rauka i ā ia i te 'apai i tōna rēkōti aruaru'anga mē 'aere 'a ia i te kimi 'anga'anga moni, mē kore, mē 'aere ki te 'āpi'i tuatoru.

Vāito'anga-Kite nō te Pēpa 'Āpi'i*Assessment for Qualifications*

Ko te kaveinga kura 'āpi'i 'ē te vāito'anga-kite nō te au mata'iti 'āpi'i katoatoa, kua 'akamou'ia tē reira ki runga i te au tōkiumani kura 'āpi'i. Nā te Māraurau 'Āpi'i o te Kūki 'Airani tēia 'apainga.

Ko te vāito'anga-kite i te pupu teitei o te 'āpi'i tuarua (pupu 5 ki te 7; mata'iti 'āpi'i 11 ki te 13) ka 'akamou'ia tē reira ki runga i te au tūranga tei 'akataka'ia. Ka rauka i te tamariki te au māka nō roto mai i te vāito'anga-kite nō te au kite-mārama umu'ia tei 'akataka meitaki'ia i roto i te *Unit Standards* 'ē te *Achievement Standards*.

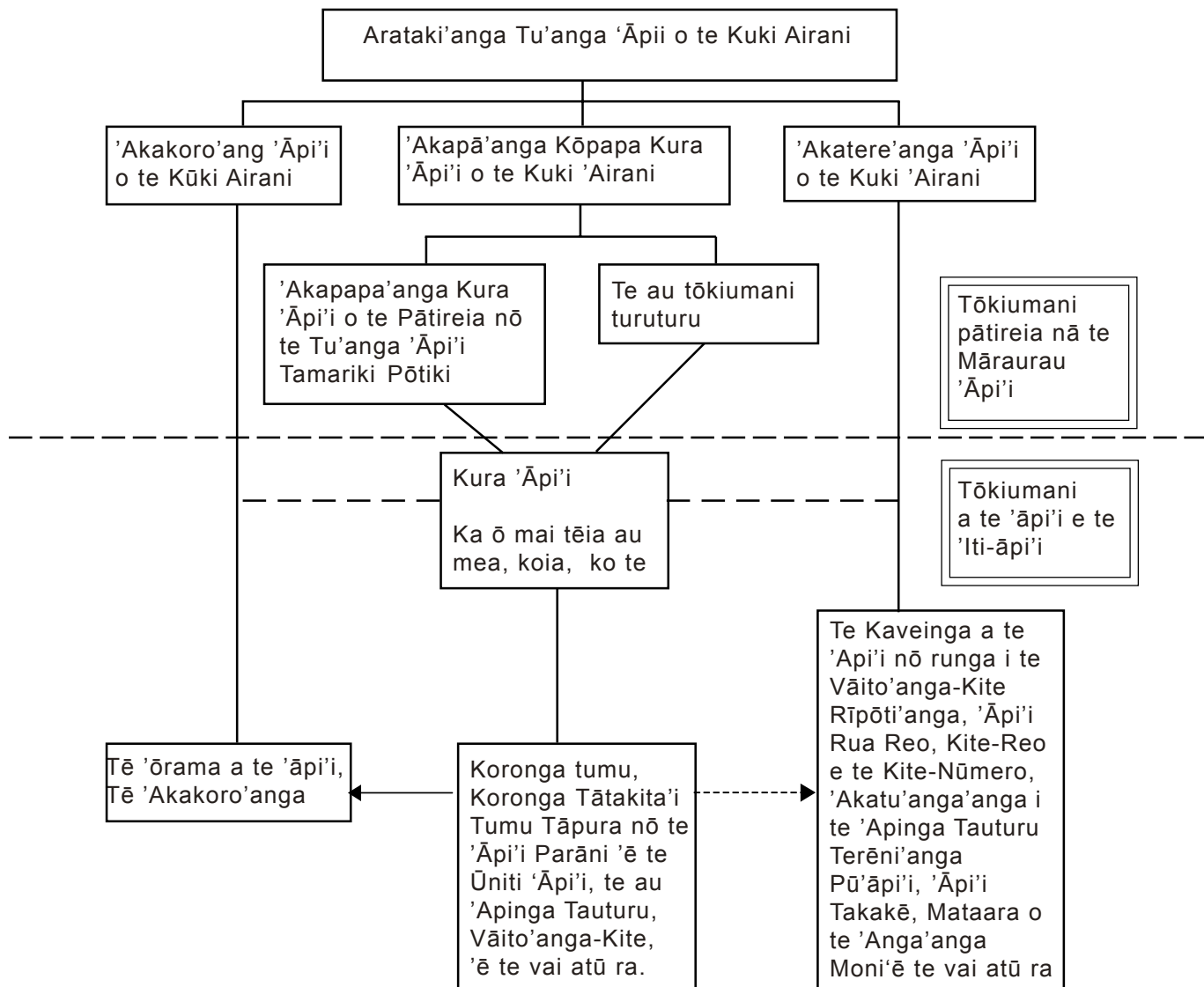
Ko te au tārērē 'ē te vāito'anga-kite nō tē 'ōronga pēpa 'āpi'i i te pupu teitei o te 'āpi'i tuarua, ka 'akamou'ia tē reira ki runga i te kite-mārama umu'ia o te 'akapapa'anga kura 'āpi'i o te pātireia, 'ē te porokarāmu-'akataka'ia 'e te Māraurau 'Āpi'i o te Kūki 'Airani (nō te pēpa tārērē pātireia) 'ē te *New Zealand Qualification Authority* (nō te pēpa tārērē o te pātireia i va'o mai). Nā te Māraurau 'Āpi'i o te Kūki 'Airani e 'ōronga i te au 'akakitekite'anga ki te au 'āpi'i nō runga i tēia au tārērē katoatoa.

'Akateretere'anga 'Āpi'i*School Organisation*

Ko te 'Akapā'anga Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani te pā'anga tā te au 'āpi'i 'ē te au pū'āpi'i ka āru mē parāni rātou i te au porokarāmu tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga i te tamariki. Nā te au 'akapapa'anga kura 'āpi'i o te pātireia e 'akama'ata atu i tēia arataki'anga, kia pāpū meitaki ē, te 'ōronga'ia nei ki te tamariki tēta'i 'āpi'i āteatea 'ē te pārena. Ka nā roto tē reira i te porokarāmu 'āpi'i tei tau ki te anoano 'āpi'i o te tamariki 'ē te aruaru'anga i te au kite-mārama umuūmu'ia.

Tē 'irinaki'ia nei ē, ka tā'anga'anga te au 'āpi'i i te 'apainga tei 'akataka'ia i roto i te 'Akapā'anga Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani. Ka 'akapāpū te 'āpi'i ē, ka 'ōronga te porokarāmu i te tika'anga 'ē te tuātau tau tikāi ki te tamariki kia aruaru i te au kite-mārama umuūmu'ia tei 'akataka'ia 'ē tei anoano'ia nō te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga tātakita'i.

Ka anoano'ia te au 'āpi'i tātakita'i kia parāni, 'akatupu 'ē te tā'anga'anga i te porokarāmu tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga kia tau ki te 'Akapā'anga Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani, te 'akapapa'anga kura 'āpi'i o te pātireia, 'ē te 'akapapa'anga kura 'āpi'i ā te 'āpi'i tamariki pōtiki. Ka anoano katoa'ia kia āru i te au 'akateretere'anga tei 'akataka'ia i roto i te 'Akateretere'anga 'Āpi'i o te Kūki 'Airani, tei 'ōronga'ia mai e te Māraurau 'Āpi'i o te Kūki 'Airani. Tēia te 'ākara'anga no tēia 'akateretere'anga i roto i te tūtū i raro nei:

'Āpi'i Tā'okota'i

Inclusive Education

Tē turu nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani ē kia tā'anga'anga'ia te 'āpi'i tā'okota'i i roto i te au 'āpi'i katoatoa. Ko te 'āpi'i tā'okota'i, kā kite 'ē ka 'āriu atu ki te au tupu'anga tūkētūkē o te au tamariki 'āpi'i, tō rātou au anoano 'āpi'i, tō rātou kiteō, 'ē te au mea 'inangaro'ia 'e ratou.

'E ra'i 'ua atu rāi te tū o te kiteō 'ē te tupu'anga o te tamariki 'āpi'i. Ko tēta'i au tamariki, 'ē ta'i rāi a rātou 'enua i no'o ana, ko tēta'i, kua ra'i atu; ko tēta'i, kua 'ānau'ia ki va'o mai i te Kūki 'Airani; ko ēta'i, tō rātou metua nō tēta'i 'iti-tangata kē mai. Ko tēta'i tamariki, 'ē ta'i reo, māri tēta'i 'ē rua, mē kore, ra'i atu te reo 'ē pērā te kiteō-'iti-tangata.

Ka 'akaāri mai te 'āpi'i i tāna turu i te 'āpi'i tā'okota'i nā roto i te tū o te porokarāmu tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga. Ka 'akataka 'ē ka 'akaiti, mē kore, ka tākore atu i te au ārairai'anga 'āpi'i, ka tā'anga'anga i te reo 'akatā'okota'i kāre te reo 'akavē 'ē te kōpae, ka 'āriki 'ē ka 'akameitaki i te kiteō 'ē te aruaru'anga a te tamāroa 'ē te tamā'ine, te va'ine 'ē te tāne. Ka 'akataka te kura 'āpi'i i te tika'anga kia kite 'ē kia mārama te tamariki i te 'ākono'anga 'iti-tangata 'ē te tao'onga o te Kūki 'Airani, 'ē kia mārama katoa i te 'ākono'anga 'iti-tangata kē atu, tei mata'ia i roto i te 'āpi'i, 'ē tei kitea i roto i te 'ōire.

Ka 'akatupu te 'āpi'i i te ngā'i 'āpi'i'anga marū 'ē te manamanatākore, tei turuturu i te tamariki tikāi tei anoano i te 'ākono'anga takakē, te tamariki tūkē te māro'iro'i 'ē te paruparu. Ka 'akapāpū te 'āpi'i ē, te va'i ra te porokarāmu 'āpi'i takakē nā tēia au tamariki tei tau ki tō rātou tūranga: ko rātou kā piri mai ki te 'āpi'i a te katoa'anga o te tamariki, 'ē pērā rātou tē ka 'āpi'i i roto i te pi'a 'āpi'i takakē.

Nā te au kaveinga 'āpi'i 'ē te au tōkiumani a te Māaurau o te 'Āpi'i tei tātā'ia nō te turuturu i te tā'anga'anga'anga i te 'akapapa'anga kura 'āpi'i o te pātireia e 'ōronga mai i te au tāmānako'anga raverave tē ka tauturu i te au pū'āpi'i 'ē te 'āpi'i i te 'akatupu'anga i te porokarāmu 'āpi'i tā'okota'i.

Rāvenga nō te Tāmou'anga 'ē te 'Āpi'i'anga.

Approaches for Learning and Teaching

Tē turu nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te rāvenga tāmou'anga 'ē te 'āpi'i'anga tei 'akato'u ki runga i te tamaiti 'āpi'i, 'ē tē ka 'akatupu i te ngākau 'inangaro i te kimi kite i te roa'anga ō te ora'anga. Tē turu nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te rāvenga tē ka 'akatupu i te au tū 'āpi'i mataora, tano meitaki, 'ē te autū'anga. Tē turu nei i te rāvenga tē ka tā'okota'i 'ē tē ka 'akatupu i te raverave kāpiti.

Ka 'akatupu 'ē ka tā'anga'anga te pū'āpi'i i te rāvenga tē ka arataki i te tamariki ki te kite-mārama teitei, tē ka 'akameitaki i tō rātou kite-karape, te kite i te no'o tēta'i ki tēta'i, te 'anga'anga tangata 'okota'i pērā te 'anga'anga kāpiti. Ka tā'anga'anga katoa te au pū'āpi'i i te rāvenga 'akamātūtū i tō te tamariki tūranga tangata Kūki 'Airani, tō rātou tūranga i tēia nei, 'ē pērā i te tuātau ki mua.

I te au 'ati'anga tau, 'ē i roto tikāi i te 'āpi'i tuata'i, ko tēia te au rāvenga 'āpi'i nō te 'akatupu i tēia au tū: rāvenga 'āpi'i āru tumu tāpura, mē kore, tōpiki, raverave tā'okota'i 'ē te tāpupu tei tau ki te tūranga o te tamariki nō te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga. Ko te rāvenga 'āpi'i, mei te āru tumu tāpura, 'e 'aka'aere'anga meitaki tēia nō te 'akaāri i te tū tā'okota'i 'ē te piri'anga o te au tu'anga 'āpi'i pu'apinga i roto i te kura 'āpi'i. Ko te 'āpi'i tāpupu, ka 'akapāpū tē reira ē, tē 'ākara'iā ra te tūranga tūkētūkē o te tamariki i roto i te pi'a 'āpi'i, 'ē te 'akatano'iā ra te 'āpi'i ki tō rātou kāraperape.

Ka 'akatupu 'ē ka āru te 'āpi'i i te 'akaterē'anga parāni 'āpi'i tē ka tā'anga'anga i te kite-mārama, te kiteō 'ē te ngā'i tūkatau o te au pū'āpi'i 'ē te tangata turuturu o te 'āpi'i. I roto i te 'akaterē'anga parāni 'āpi'i, ka 'ākara matatio'ia te 'akano'ono'o'anga 'ē te 'akatu'anga'anga i te tuātau 'āpi'i 'ē te ngā'i 'āpi'i, ka 'akataka'ia te au porokarāmu 'akatanotano 'ē te tauturu, 'ē ka tautā pakari atu nō te ma'ani'anga i te au 'apinga tauturu 'āpi'i.

Piri'anga Tā'okota'i o te 'Āpi'i, te Ngutu'are 'ē te 'Iti-'āpi'i

School-Home-Community Partnerships

Tē āriki nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani i te 'apainga kāpiti a te 'āpi'i 'ē te ngutu'are nō te 'āpi'i'anga i te tamariki. Ka kitea oki te tūranga pāpū 'ē te pu'apinga tā tēia piri'anga ka 'akatupu ki te metua, te pu'āpi'i 'ē te tamariki.

'E tu'anga pu'apinga te 'āpi'i i roto i te 'ōire 'ē te 'iti-tangata, nō rēira, 'e mea tau rāi kia kitea 'ē kia ira te tū 'ē te au mānako'anga o te 'iti-tangata ki roto i te porokarāmu a te 'āpi'i. I nā, kā riro katoa te kite-mārama umu'ia o te au porokarāmu 'āpi'i 'ei 'akatupu i te ngākau turuturu-'āpi'i i roto i te 'iti-tangata, 'ē te 'akameitaki mai i te au 'inangaro'anga o te metua 'ē te ngutu'are tangata. Ka tīmata te 'āpi'i i te 'akatupu 'ē te 'akamou i tēia piri'anga tau tikāi i rotopū i te 'āpi'i 'ē te 'iti-'āpi'i.

Ka mārama te ngutu'are tangata katoatoa 'ē ka kite rātou i tā rātou 'apainga turuturu i te 'āpi'i, 'ē ka raverave kāpiti rātou 'ē te 'āpi'i i te au 'anga'anga takakē a te 'āpi'i, 'ē ka rauka te ngākau pārena 'ē te marū i a rātou ka rave i tēia tu'anga.

Tē kite nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i i te ātea 'ē te 'ō'ono o te kiteō 'ē te mārama o te 'iti-'āpi'i, 'ē tē 'akamāro'iro'i nei i te 'āpi'i kia tītau i tēia nō te tauturu, te 'akatupu 'ē te 'akameitaki i te porokarāmu 'āpi'i. Tēia tēta'i au mea kā ō mai:

'uri'uri manako nō runga i te tumu tāpura 'ē te tōpiki 'āpi'i nō te kura 'āpi'i;
'akapiri i te kite-mārama o te 'iti-tangata ki roto i te au 'apinga tauturu 'āpi'i;
'akapapa i tēta'i au porokarāmu kite-reo 'ē te kite-nūmero nō te ngutu'are;
tā'anga'anga i te au tangata kite-mārama 'ē te au tumu kōrero nō tēta'i au tumu tāpura o te porokarāmu;
'akamātūtū i tēta'i au porokarāmu mei te 'Āpi'i o te Ngutu'are (THEP) tei 'akato'u ki runga i te 'āpi'i-ngutu'are, ma te 'akapāpū ē, tē 'aere mai nei te au tamariki ki te 'āpi'i ma te rava o te 'akangāro'i, rava te kai, mā te kōpapa, 'ē kua papa te manako nō te 'āpi'i;
rave i tēta'i au 'ākarakara 'aka'ou'anga 'ē te paunu'anga i te au 'anga'anga-turu'ia a te 'āpi'i, 'ē pērā tēta'i au 'anga'anga takakē tē ka anoano te 'āpi'i kia rave'ia;
'akatupu i tēta'i porokarāmu 'apai puka tataui ki roto i te ngutu'are,
'ē te vai atū ra.

Ko te au metua te au pū'āpi'i mua, nō reira, 'e tau rai kia mārama rātou ē, ka rauka i a rātou te 'akate'ate'amamao i tā rātou tamariki kia manuia i roto i te 'āpi'i.

Ka 'akano'o te 'āpi'i i tēta'i rāvenga 'anga'anga kāpiti ki te metua 'ē te 'iti-'āpi'i nō te 'anga 'ē te torō-parāni i tēta'i au mataara 'āpi'i 'ē te terēni'anga nō te tamariki, tē ka 'akate'ate'amamao i a rātou nō tēta'i tūranga meitaki i te kimi kite.

'Ākarakara'anga 'ē te Paunu'anga*Monitoring and Evaluation*

Tē kite nei te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani ē, tē tupu nei te tiēni'anga i roto i te 'iti-tangata Kūki 'Airani i roto i te tekinorotī, te ora'anga o te ngutu'are tangata, te 'anga'anga kimi moni, te tūranga 'ēkonōmiki 'ē te poritiki, 'ē pērā te au 'inangaro'anga 'ē te mānako'anga o te tamariki, te metua, te tangata tāra'u 'anga'anga, te 'iti-tangata 'ē te kavamani. Ka ū pou roa tēia ki runga i te porokarāmu 'āpi'i, te kaveinga 'āpi'i 'ē te tānūmero'anga o te 'anga'anga tē ka rave'ia.

Ko te 'irinaki'anga, nā te au kimikimi'anga manako 'ē te 'anga'anga tā'okota'i tē ka rave'ia e 'akameitaki, e 'akatauī i te Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani kia tano ki runga i te au tiēni'anga, 'ē pērā te au 'inangaro'anga 'ē te mānako'anga o te tamariki, te metua, 'ē te 'iti-āpi'i.

Ka 'akakite atu rāi te Māraurau 'Āpi'i ki te au 'āpi'i i te 'akatere'anga rīpōti 'ē te 'ākarakara'anga kia tau ki te au 'apainga, neke'anga 'ē te aruaru'anga.

Ka anoano'ia te au 'āpi'i kia rave i te 'ākarakara'anga 'ē te paunu'anga i tā rātou 'ua'orāi porokarāmu 'āpi'i nō te 'akapāpū i te tū tau, te meitaki, 'ē te aruaru'anga o te au kite-mārama umu'ia. Ka tuku atu te au 'āpi'i ki te Māraurau 'Āpi'i i tā rātou i kite nō te au tumu manako tē kā ea mai mei roto i tēia 'ākarakara'anga. Ka ō mai te au tumu manako 'āpi'i, te tumu manako piri'anga 'iti-tangata, 'ē pērā, te tumu manako o te 'ōire.

Ka ō atu tēia au tumu manako ki roto i te 'akatere'anga kimikimi manako nō te 'ākarakara'anga 'ē te paunu'anga i te 'Akapā'anga Kōpapa Kura 'Āpi'i o te Kūki 'Airani.

Te Au 'Oro'anga

References

Tupu'anga 'Okota'i Growing as One Cook Islands Education Sector Review Priorities for Action 2001 Education Assignments Group

Cook Islands Languages Commission: *Maori Language Policy (Draft)*, 2002

Cook Islands Ministry of Education: *Cook Islands Education Guidelines* 2002

Cook Islands Ministry of Education: *Special Needs Education Policy* 2002

[Cook Islands] Language Policy Report : Education Development Project 1997, Lincoln International

Curriculum Council, Western Australia: *Curriculum Framework for Kindergarten to Year 12, Education in Western Australia*, 1998

Ministry of Education, New Zealand, *The New Zealand Curriculum Framework*, Learning Media, Wellington

Ministry of Education, New Zealand, *Literacy Leadership in New Zealand Schools*, Learning Media, Wellington

Ministry of Education, New Zealand, *Te Whariki: Early Childhood Curriculum, He Whariki Matauranga mo nga Mokopuna o Aotearoa*, Learning Media, Wellington

Ministry of Education, New Zealand, *Developing Programmes for teaching Pacific Islands Languages*, Learning Media, Wellington

Ministry of Education, New Zealand, *The Numeracy Development Project Draft Materials for teachers*

Curriculum Stocktake Project Reports

Report by the Literacy Taskforce prepared for Minister of Education, New Zealand 1999

Joanna Le Metais : *New Zealand Stocktake : An International Critique February 2002*

Sue Ferguson, *Report on the New Zealand National Curriculum : International Commentary 2002*

Pacific Cultures in the Teacher Education Curriculum: Module One Towards Culturally Democratic Teacher Education, Konai Helu-Thaman, IOE, USP

Pacific Cultures in the Teacher Education Curriculum: Module Two Vernacular Languages and Classroom Interactions in the Pacific, Ana Maui Taufeulungaki

Tree of Opportunity: Rethinking Pacific Education, IOE, USP 2002